

Joh. F. L. Dreiers

NORSKE FOLKEDRAGTER

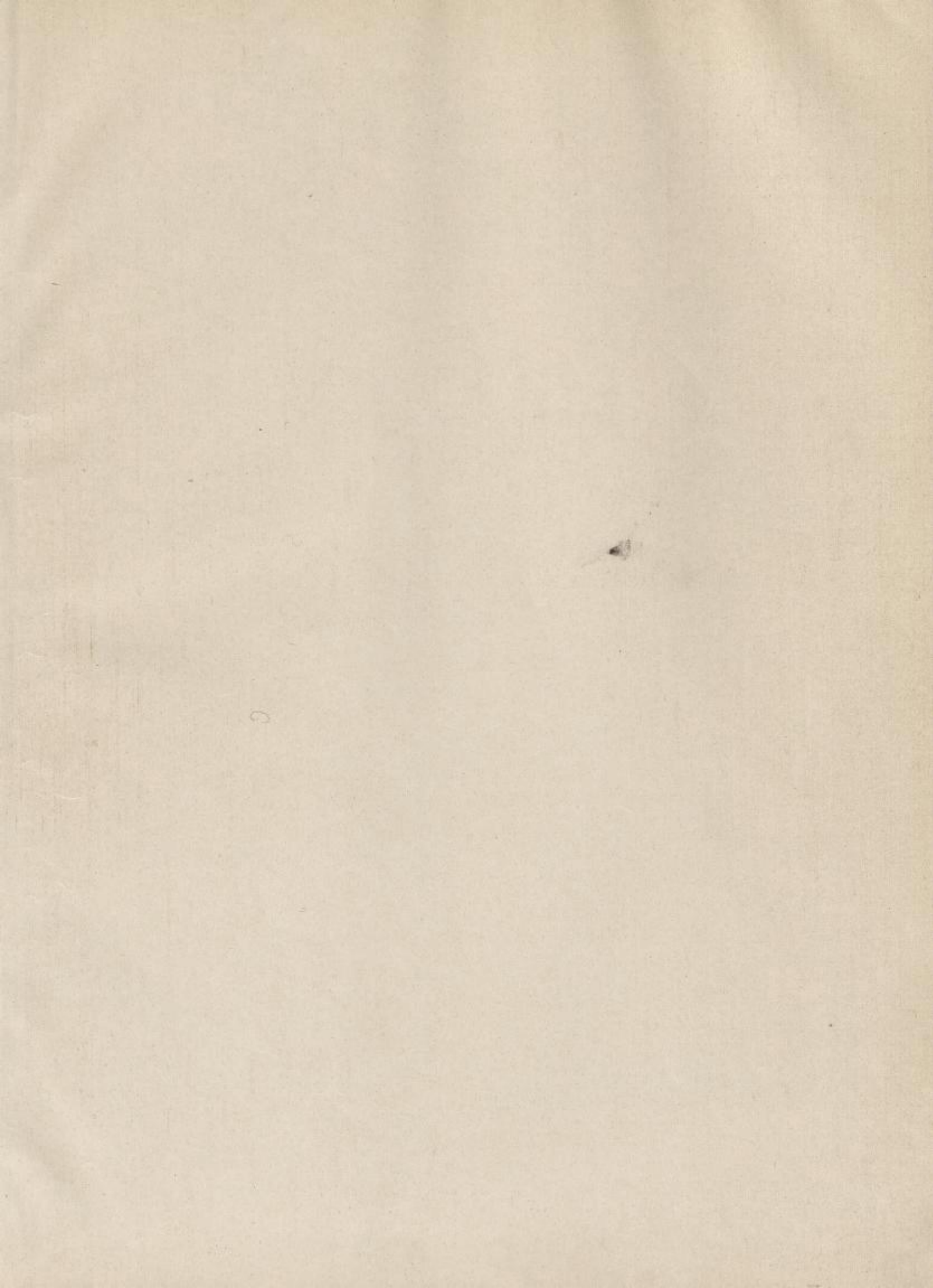
AV

EINAR LEXOW

JOH. F. L. DREIERS
NORSKE FOLKEDRAGTER

GAMMEL
NORSK KULTUR

I TEKST OG BILLEDER

UTGIT AV
NORSK FOLKEMUSEUM

FORLAGT AV NORSK FOLKEMUSEUM
KRISTIANIA 1913

JOH. F. L. DREIERS

NORSKE FOLKE- DRAGTER

AV EINAR LEXOW

DELVIS MED BENYTTELSE AV RIKSARKIVAR KR. KORENS MATERIALE
MED 24 FARVEPLANCHER OG 55 BILLEDER I TEKSTEN

FOR BOGHANDELEN: CAMMERMEYERS BOGHANDEL, KRISTIANIA
KIRSTE & SIEBERTH, BOK-, KUNST- OG KOBBERTRYKKERI

m
q 391

L

x. 2

Med utarbeidelsen av denne bok har delvis været anvendt det materiale, som riksarkivar Kr. Koren gennem flere aar har samlet, og som har været stillet til Norsk Folkemuseums disposition. Det bestaar av fortegnelser over de fleste av de benyttede serier med akvareller av Dreier og kopier og kobberstik efter hans originaler (undtagen Vestlandske Kunstindustrimuseums, Bergens Museums og dr. Lindboes serier, der er tilveiebragt av forfatteren), endvidere fotografier av Dreiers to ungdomsarbeider, samt en del av de personalhistoriske oplysninger. Hvad der forøvrig skyldes riksarkivar Korens arbeide, er oplyst paa sit sted i teksten. — For utlaan av billedstof til reproduktion er forfatteren og Norsk Folkemuseum først og fremst overlæge Schweigaard, Kristiania, megen tak skyldig; hovedmassen av de gjengivne originaler av Dreier skriver sig fra hans rikholdige samlinger, som han med vanlig elskværdighet har stillet til disposition. Endvidere har dr. Lindboe, Kristiania, frk. Losting, Bergen, Universitetsbibliotekets Norske Afdeling, Bergens Museum og Vestlandske Kunstindustrimuseum vist den samme beredvillighet, hvorfor de herved bringes museets og forfatterens bedste tak.

Bergen, september 1913.

EINAR LEXOW.

I.

Det verk, som danner grundstammen for denne boks billedmateriale, kan netop i disse aar feire sit 100 aars-jubilæum. I aarene 1812 til 1815 utkom nemlig i Kjøbenhavn paa Heinr. Gottfr. Ludewigs forlag et stort kobberstikverk paa 74 blade, med titel: «Norske / Nationale Klædedragter / efter / en Samling af Originaltegninger / tilhørende / Hs. Excell. Hr. Geheime-Conferentsraad Gebhard Greve af Moltke / Storkors af Danebrog og Stiftsbefalingsmand over Fyen / Stukne i Kobber / af / J. Senn

/ Portraitmaler og Kobberstikker».

Dette er det første verk over norske folkedragter, som nogensinde er utkommet;* det er ogsaa det største verk over dette emne, som hittil har set dagens lys, idet de senere verker som Prahl's: «Norges mest eiendommelige Bondedragter» (Bergen 1827—1830), og Tønsbergs «Norske Nationaldragter» (Kristiania 1850—1852) er paa henholdsvis 48 og 33 plancher. Begge disse omstændigheder gir verket overordentlig betydning. Forøket interesse faar Senns verk, fordi der netop i de sidste aar er fremkommet oplysninger, som paa en helt uventet maate sætter os istand til at supplere og korrigere dets billedmateriale. Det er disse nye oplysninger og dette supplerende billedstof, som her skal fremlægges.

Den interesse for vore folkedragter, som for 100 aar siden gav sig utslag i et verk som Senns «Norske Na-

* Naar man undtar Grunds verk om Nordmandsdalens figurer 1773.

tionale Klædedragter», var ikke da av meget gammel dato. Og det er naturlig nok. For selve interessen for «folket» var jo temmelig ny; det var jo egentlig først oplysnings-tiden — det 18de aarhundrede — som opdaget «folket». Og det er da ogsaa naturlig nok, at det er vor oplysningstids største personlighet, Ludvig Holberg, der saavidt vites er den første, som omtaler folkedragter. Mange ordene er det ikke, han ofrer paa dette emne; det indskrænker sig til en 8—10 linjer i hans «Bergens Beskrivelse» (Kjøbenhavn 1737), hvor han taler om hordernes og vossernes dragt. I disse korte linjer forekommer imidlertid et ord, der er betegnende for hele det 18de aarhundredes interesse for dette emne; han sier nemlig om horderne, at de har en «sær» dragt. For det er netop det sære, det avstikkende og eiendommelige ved folkedragterne, som er grunden til, at det 18de aarhundredes forfattere av og til streifer ind paa dette omraade. For andre tider kan det ha været dragternes national-folkelige karakter, deres romantiske fortidspræg eller deres maleriske charme, der vakte interessen — for det 18de aarhundrede var det deres «særhet».

Men naar synspunktet er dette, kan man ikke vente at finde folkedragten behandlet andet end i forbigaaende. Det vil altid være saa, at et speciale-mne som folkedragten ikke naar frem til alvorlig behandling, før det sættes i forbindelse med spørsmål og idéer, der rører tiden dyper. Og for det 18de aarhundredes skribenter er folkedragten bare en kuriositet, der som saa meget andet merkelig tages med for fuld-stændighets skyld. Om viden-

Fig. 1. Bondefigur paa Bugaarden, Tyskebryggen.

skabelig behandling av emnet kan der selvfølgelig ikke være tale. Det er jo i det hele bare et faatal av denne tids forfattere, der kan betegnes som virkelige videnskapsmænd. Den almindelige type er den dannede, kundskapsrike embedsmand, som i ledige stunder driver videnskabelig dilletanteri, skriver om sit distrikt, om dets historie, dets geografiske forhold, dets planter og dyr, gir statistiske oplysninger om næringsveiene osv. — kort sagt noterer alt, som synes ham at være av interesse. Man kan ikke finde det 18de aarhundredes videnskabelighet bedre karakteriseret end med følgende ord av biskop

Erik Pontoppidan i hans for-
tale til «Norges Naturlige
Historie» (Kjøbenhavn 1752):
«Et Par Maaneder eller 3 til-
bringes undertiden med Rey-
ser, og som disse skaffe mig
flere ledige Timer end jeg
ellers ønskede, saa pleyer
jeg, som man siger, af Nøden
giøre en Dyd, og passerer
dem til Deels i Samtale med
en Hob saa kaldede Flyt-
nings-Folk, bestemte til min
Reyses Befordring. Hvad
disse svare mig paa adskil-
lige Spørgsmaal, derom con-
sulerer jeg siden deres Præst
eller nogen anden Mand, be-
kiendt i samme Egn, og hvis
jeg hører det samme af mange
bekræftes, men af ingen ta-
ges i Tvivl, ikke heller
nogen naturlig Modsigelse
deri, da pleyer jeg at indføre
det i mine Miscellan-Obs-
ervationer, samt siden ved min
Hiemkomst see mig om i visse, særdeles biergagtige eller
i anden Henseende med Norge overensstemmende Landes
Beskrivelser.»

Pontoppidan hører selv til de forfattere, der nævner folkedragterne; han ofrer spørsmålet et par sider i sit ovennævnte verk og ledsager dem endog med et kobberstik av dragter fra Bergens stift. Dette er et av de tidligste billeder av norske folkedragter, der skyldes bevisst interesse for emnet. Hvad man finder før 1750, er rene tilfældigheter som det kjendte maleri fra 1699 av en hallingdøl med kone og barn (tilhørende Norsk Folke-museum), som bondefiguren over indgangen til Bugaarden paa Tyskebryggen, Bergen (fig. 1), eller som figurerne paa et kart over Bergensleden fra 1717 (tilhørende Bergens Mu-seum). Men nu omkring midten av aarhundredet blir

dragtbillederne almindeligere; saaledes er de Fines be-skrivelse av Stavanger amt 1745 (manuskript i Universitets-biblioteket) ledsaget av en farvelagt tegning av dragter; i Hans Strøms «Beskrivelse over Fogderiet Søndmøre» (Sorø 1762) findes et kobberstik osv. Dette sidste gjen-gives her (fig. 2); det viser, hvor litet instruktive denne tids dragtbillede ofte kan være; tiden hadde liten sans for det karakteristiske ved bondedragten.

Netop paa denne tid skulde imidlertid det 18de aar-hundredes dragtinteresse sætte sig et minde, der har krav paa mere end almindelig interesse: figurerne i Nord-mandsdalen i Fredensborg have. Det er en række paa 65 sandstensstatuer av norske og færøiske bønder i sine byggedragter, utført 1760-aarene for Fredrik V og Kri-stian VII, av den tyskfødte hofbilledhugger Johann Gott-fried Grund (1733—1796). De later til at være temmelig nøiagtige. Vi gjengir her en sæterdalsdragt (fig. 3), der ialfald i hovedtrekkene stem-mer med senere gjengivelser av denne dragt.

I beskednere former gir dragtinteressen sig ogsaa ut-slag i vor ovnsindustri; man har fra 1770 aarene flere ovner med fremstilling av norske bønder. Her avbildes efter Jørgen Olriks «Gamle Jærnovne fra tiden 1550 til 1800» (Kjøbenhavn 1912) en ovnsplate fra Fritsø verk 1774 (fig. 4). Det er tydelig, at denne gaar tilbake paa Nordmandsdalens figurer; det er det dansende par fra Næs i Hallingdal (fig. 5) og spille-manden fra Fane ved Bergen (fig. 6), der her er forbilledet.

Hovedkilden for dragtstudiet er imidlertid fremdeles de topografiske beskrivelser av de forskjellige landsdeler, der blir mere systematiske, eftersom vi nærmer os slut-ningen av det 18de aarhundrede. Av stor betydning er spesielt den «Journal», som utgives av «Topografiske Sel-skap for Norge» (stiftet 1791); i indbydelsesskriftet opstil-les her efter Willes Sillejordsbeskrivelse et helt skema for bygdebeskrivelser, hvor ogsaa klædedragten har faat sin bestemte plads som punkt 15 i kapitel 3.

Interessen for folkedragterne er imidlertid ikke en isoleret norsk foreteelse. I Sverige har saaledes ogsaa den videnskabelige verden i det 18de aarhundrede begyndt at

Fig. 2. Bondedragter efter Strøms Søndmørsbeskrivelse 1762.

beskjæftige sig med folkedragtspørsmålet; ogsaa her er det den topografiske interesse, som gir støtet til dette. I sit interessante verk «Svenska Folkdräkter» (Stockholm 1907) nævner P. G. Wistrand flere eksempler, som viser dette forhold. I Sverige som i Norge er det oplysningstidens mænd, der egentlig opdager folkedragten, skjønt man i Sverige ogsaa har enkelte eksempler paa, at allerede det 17de aarhundrede har været opmærksom paa den; saaledes har Gustav Adolf saa tidlig som i 1630 git kyrkoherden Martinus Aschanius i opdrag at reise rundt i hele landet, bl. a. for at «uppsörja folkets klädekläder, sedvanor» etc. Men den som egentlig indleder studiet av folkedragten i Sverige, er Carl v. Linné, som baade i sin «Iter Dalecarlicum» (1734) og i sin «Skånske Resa» (1749) berører dette emne.

Fig. 3. Brudgom fra Sætersdalen, Fredensborg have.

Den omstændighed, at interessen for folkedragten saa at si ligger i tiden, kommer nu ogsaa vort land til gode, idet vi nu omkring 1800 finder adskillige oplysninger om vore folkedragter i de reisebeskrivelser, som er utgit av forskjellige utlændinger, der i denne tid har besøkt Norge. Vi skal ikke her gaa nærmere ind paa disse; etpar av dem vil bli omtalt i det følgende, da de staar i den nærmeste forbindelse med vort hovedemne, Joh. F. L. Dreiers folke- dragter. Men for at gi et indtryk av hvor rigtig enkelte av disse reisende kunde opfatte vore folkedragter, skal jeg her bare i oversættelse citere endel ytringer av den tyske

geolog Leopold von Buch i hans «Reise durch Norwegen und Lappland» (Berlin 1810). Han taler om markedet i Kristiania og kommer herunder ind paa spørsmålet (I. s. 63 ff): «Den sterke og kraftige gudbrandsdøl i sin lange 17de aarhundredes frakke og med en liten rød lue paa hodet løper ved siden av den, sammenlignet med ham næsten sirlige bonde fra Valdres, som er ham saa ulik i ansigtstræk og klædedragt, som kom han fra hinsides havet.

Fig. 4. Ovnspalte fra Fritsø verk 1774.

Fra Hedemarken drar de rike eiendomsbesiddere forbi, somom de var smaaborgere fra byerne; deres frakker følger da ogsaa, omend av hjemmegjort klæde, den forældede modes snit, saaledes som det er almindelig i landsens byer. Fra Østerdalen ved den svenske grænse kommer en høiere klasse mennesker; dog ogsaa paa deres dragt ser man, at den er skapt efter naboens forbillede. Derimot viser den grove, næsten plumpe hallingdøl sig i en likefrem nationaluniform og endnu mere utpræget gjælder dette de kjernekræftige mennesker fra Øvre Telemarken. Kun de bærer endnu det brede nordiske belte om livet.» — Og videre skildrer han, hvorledes dragten forandrer sig og viser ældre og ældre moder, jo længer man kommer ut paa landsbygden. I byens fine kvarterer klær man sig som i Paris eller London, i forstæderne som i de fine kvarterer for tre eller fire aar siden. Bønderne i byens nærmeste omegn, følger igjen de moder, som hersker i forstæderne. «I Hedemarkens og Folloes bondedragt er der sandelig endnu intet spor av nationaldragt. Saaledes gik man klædt for tyve eller femogtyve aar siden i Tyskland og sandsynligvis ogsaa i Kristiania. Stadig ældre blir snittet, naar man kommer længer op i landet, men fremdeles kan man gjenkjende vore fædres dragt. Og endelig gudbrandsdølernes bizarre dragt, hvad er den andet end soldaternes klædedragt fra Eugens og Marlboroughs tid?» — Som man ser, et helt moderne syn paa folkedragtens utvikling.

Vi staar nu paa terskelen til en ny periode. Den norske nationalfølelse er vaagnet; paa alle omraader blir en national opfatning gjort gjældende. Hvorledes denne nye tid betrakter f. eks. Nordmandsdalens figurer, der jo ved sin fremkomst intetsomhelst hadde med det natio-

Fig. 5. Bønder fra Næs i Hallingdal, Fredensborg have.

Fig. 6. Bønder fra Fane ved Bergen, Fredensborg have.

nale spørsmål at gjøre, faar man et tydelig indtryk av i følgende verselinjer, der er hentet fra et digt om Bergen i «Topografisk Journal» for 1798:

«Ej synger jeg om Danmarks Sletter,
ej, Fredensborg! din Kunst og Pragt,
hvor Flora Blomsterkranser fletter
og Ceres gaar i gylden Dragt;
hvor, Norge! — dit saa kjære Minde
oplives varmt i Nordmands Bryst,
ved der en Norges Dal at finde
af Kunsten skabt til Øiets Lyst.»

Her antydes allerede den opfatning, som i det følgende århundrede skulde bli den fremherskende — at de norske folkedragter har sit særegne værd paa grund

av deres nationale karakter. Vi har allerede set, hvordan von Buch betegner hallingdølernes dragt som en «likefrem nationaluniform». Og nu kommer da i 1812 det første verk om norske folkedragter; dets titel er, som vi tidligere har nævnt, «Norske Nationale Klædedragter». Selve titelen viser hen paa den nye tidsaand. Før var dragterne «sære»; nu er de blitt «nationale». Disse to ord gir i kort sum den utvikling, som interessen for vore folkedragter har gjennomgaat i den tid, som ligger imellem Holberg og Senn.

Navnet «nationaldragt» er senere blitt hængende ved vore folkedragter og er endnu det mest anvendte. Men det er neppe nogen særlig heldig betegnelse; ti en «nationaldragt» skulde jo være det hele folks dragt, bøn-

dernes dragt hele landet over; den skulde være en dragt, som hadde sin oprindelse i landet selv, en dragt, der hadde faat sin faste utformning, som den beholdt gjennom tiderne, altsaa noget av samme art, som de skotske høilænderes dragt, der virkelig fortjener at kaldes «nationaldragt». Men dette er ikke tilfælde med alle de dragter,

som gjennom hele det 19de aarhundrede er blit betragtet som norske nationaldragter. For det første er der jo en saadan rigdom av forskjellige bygdedragter, saa avvikende i snit og farve, at allerede det skulde gjøre betegnelsen nationaldragt umulig. Og dernæst bærer de allesammen præg av at ha ældre europæiske moder som sit utgangspunkt, og er altsaa heller ikke efter sin oprindelse særlig nationale. Og endelig er de i en stadig utvikling, hvad der gjør det meget vanskelig at fastslaa nogen enkelt form som den egentlige nationaldragt, selv ikke som den egentlige bygdedragt; hver dragt representerer bare en kortere eller længere periode. Bønderne er vistnok konservative av naturen, men selv de har ikke kunnet motstaa modernes veksling. Chr. Sommerfeldt gjør opmerksom paa dette i sin beskrivelse av Christians amt (Topografisk Journal 1795): «Enhver Bøyd har fordum haft sin Klæde-

dragt, som det skulde være en Skam at vige fra» etc. Men de nye moder trængte nu ind allikevel. Fra Sverige har vi ogsaa et interessant vidnesbyrd om, at de gamle dragter allerede saa tidlig som i 1674 hadde vanskelig for at staa sig mot nyere moder. Da holder nemlig bønderne i Vingåker et protestmøte mot de nyere modeutskielser og beslutter ikke at forandre «then gamle wackre kläde-dräckten».

Norske bønder har dog engang baaret en dragt, som

med rette kan gjøre krav paa at kaldes «nationaldragt». Men den har det 19de aarhundrede praktisk talt ikke været opmerksom paa, idet den var gaat av bruk næsten overalt inden aar 1800. Det er den gamle kofte, med belte om livet, og tilhørende hoser (bukser og strømper i et). Den har engang været fælles for det hele land, ial-

fald i hovedtrækkene, om den end sikkert har hat en særskilt detailutformning i de forskjellige landsdeler. Og den kan ikke siges at være en avlægger av europæiske moder; den viser tilbake paa middelalderdragtens grundtype, ikke paa nogen enkelt utformning av denne. Vi gjengir den her efter en tegning fra 1817, av den kjendte prost Nils Hertzberg i Kinservik (fig. 7). Tegningen findes i Bergens Museum; den er i sin tid, sammen med flere andre av samme haand blit anvendt til et stik i ukebladet Hermoder for 1822. I forbindelse med stikket bragte bladet en fortælling av Simon Olaus Wolff: «Hardangerne», hvor denne dragt vurderes saa rigtig, at stedet fortjener at citeres. Det lyder: «Forynget stod den gamle Bedstefader der i den aflagte Høitidsdragt, hvori han engang havde staaet for Alteret med sin Ragna. Den gammel- dags hele Kofte, der i mange Aar havde hængt urørt

oppe i Staburet, var idag paatrucken, og udenpaa den prangede det ældgamle Messingbælte, hvori en dobbelt Skede med sølvholkede Knive hang; paa Hænderne bar han de store udsyede Vanter, som hans Ragna havde strikket og baldyret med broget Garn, og den blanke Stridsøxe støttede Gubben sig paa, Alt Smykker, som vidnede om en ældre Tid. Som en gammel Kæmpe stod han der, den Eneste i sin Bygd, der end bar den ægte gamle nationaldragt, der nu desværre! er omformet i et moderne Snit.»

Fig. 7. Hertzberg: Bonde fra Kinservik. B. M.

Fig. 8. Dreier: Selvportræt, detail av Stendprospektet, 1816. V. K.

II.

Titelen paa Senns verk viser, som vi nævnte, at vi staar ved indgangen til en ny tid, hvor dragtinteressen blir præget av den nyvakte nationalfølelse. Men bortset fra denne titel har verket ingen direkte forbindelse med de nye aandstrømninger. Det er ingen norsk patriot, som har samlet og utgit disse dragter i begeistring for norske odelsbønder og alt, hvad der staar i forbindelse med dem. Det er ganske enkelt utslaget av dansk foretagsomhet. Det er en *dansk* forlægger, som lar verket utføre av en *schweizisk-dansk* kobberstikker efter en samling originaler, der tilhører en høitstaende *dansk* embedsmand. Men det maa dog sees paa bakgrund av den nyvakte norske nationalfølelse; ti naar en forlægger kan gaa igang med et saa betydelig foretagende, og det i en tid, der økonomisk var saa vanskelig som tiden omkring 1812, da maa han ha kunnet gjøre regning paa en ganske sterk interesse for det emne, det her gjælder. Indirekte staar altsaa verket allikevel i nær forbindelse med den nye tidsaand.

Om selve verket har man hittil ikke visst meget. Om den kobberstikker, der har utført det, Johan Heinrich Senn, vet man, at han var født i Schweiz 1770 og døde ca. 1830, og at han opholdt sig i Danmark fra 1804 til

1818. At han har været i Norge, kjender man intet til; det antages dog i Brickas «Dansk biografisk lexikon», men kun fordi han har stukket norske dragter. Imidlertid kan vi sikkert gaa ut fra, at Senn, hvis han selv hadde tegnet dragterne, vilde ha nævnt dette i verkets titel; nu staar der jo imidlertid bare «stukne i Kobber — efter en Samling af Originaltegninger». Det er saaledes neppe Senn, der har utført tegningerne.

Men hvem er det da?

Spørsmålet har ikke kunnet besvares, før nu for et par aar siden riksarkivar Kristian Koren blev opmerksom paa, at endel av stikkene i Senns verk hadde en slaaende likhet med nogen akvareller av norske folkedragter, som kjendes i flere serier. Likheten var saa stor, at der ikke kunde være tvil om, at den mand, som hadde utført disse, maatte være den samme, som hadde utført originalerne i grev Moltkes samling.

Denne mand var Johan Friedrich Leonhard Dreier.

Navnet er ikke særlig velkjendt; for et par aar siden var der ikke mange, som visste, at Norge nogensinde hadde haf en kunstner av det navn. Men den, som i de sidste aar har fulgt med i norsk kunsthistorisk literatur, vil av og til ha støtt paa navnet; prospekter av ham er saaledes gjengit i Norsk Folkemuseums plancheverk «Vore

Oldeforældres Land» (Kristiania 1910); han omtales i C. W. Schnitler's «Slægten fra 1814» (Kristiania 1911) og i katalogen over Bergens Museums portrætutstilling (Aarboken 1912), flere museer eier arbeider av ham — kort sagt: navnet har begyndt at spille en viss rolle i den sidste tid.

Hvem var saa denne Johan Friedrich Leonard Dreier? Hvad vet man om hans liv og hans kunst?

Malermester i Trondhjem Tørris Haftorsen Dreier trolovet sig den 3dje Januar 1775 med Karen Benjaminsdatter Blostrup, som allerede et par maaneder efter nedkom med en søn. Han blev døpt i Domkirken 7de april og fik navnet Johan Friedrich (selv skrev han sig Johan Friedrich Leonhard). Forældrenes bryllup fandt sted i september aaret efter.

Johan skulde som faren bli malermester; men selv vilde han helst bli kunstner. Det fortælles, at moren satte sig imot dette, men forgjæves (faren var død allerede før 1785). Hvem der har været der unge Dreiers lærer, vet man ikke; nogen særlig grundig undervisning har han neppe faat. Men han er tidlig begyndt at optræde som selvstændig kunstner, for allerede fra hans 14de aar har vi to eksemplarer av en portrætgruppe, et i tusch og et i farver. Tuschtegningen, som tilhører overlærer Lie, Trondhjem, gjengives her (fig. 9). Den forestiller repsluger i Trondhjem Hans Jenssen Weibye med sin første hustru og sine 22 barn av første egteskap, døde og levende om hinanden. Den er signeret «Tegnet af J. F. L. D. 1789» og bærer tydelig præg av at være utført av en uvøvet barnehaand.

Ogsaa det næste verk fra hans haand, som vi kjenner, er fra hans ælleførste ungdomsaar. Det er de malte felter paa Edø kirkes altertavle fra 1793, nu i Kristiansunds Museum (fig. 10), et arbeide, som ikke i nogen henseende hæver sig over, hvad en almindelig bygdemaler paa den tid kunde præstere. Det er signeret «malet den 28 Augusti L. Dreier». Der staar bare L. — altsaa ikke Johan, som han selv kaldte sig. Vi kjenner intet andet eksempel paa, at han anvendte bare navnet Leonhard, et navn, der, som vi saa, ikke engang forekom i kirkeboken. Nogen likhet mellem altertavlen og hans senere produktion er der heller ikke. Men paa den anden side kan man jo si, at det ikke er sandsynlig, at der paa den tid skulde være to malere i det trondhjemske, som het Dreier. Og vor Dreier var jo paa dette tidspunkt bare 18 aar; det kan jo forklare, at altertavlen ikke ligner, hvad han senere har utført.

Hvorom alting er: hans senere livsverk skulde ialfald falde paa et helt andet omraade. Det skulde ikke falde i Johan Dreiers lod at beskæftige sig med den store kunst, med altertavler eller staffelibilleder senere i livet.

Det var ikke let at slaa sig igjennem for en kunstner her i landet i de dage; det var endnu vanskeligere end nu til dags. Og der var ingen, som tok sig av den unge Dreier og sendte ham til utlandet for at lære; der var ingen stipendier at faa; — kort sagt: Johan Dreier maatte ta fat med tilfældige smaaarbeider, som kunde skaffe ham det nødvendige til livsophold, og i det smaa kom hele hans senere kunstnerbane til at bevæge sig. Det kan ogsaa være tvilsomt, om han hadde evner til noget mer. Der er intet i hans arbeider, der tyder paa, at han hadde

Fig. 9. Dreier: Familiegruppe 1789.

evner for den store kunst; det er ikke rimelig, at han skulde ha drevet det til noget større her, i en tid, der la hovedvegten paa den monumentale klassiske form; Dreiers evner ligger aabenbart paa et ganske andet omraade.

Hvad der kom til at beskæftige Johan Dreier, var som sagt de smaa oppgaver. Skal vi klargjøre for os en norsk kunstners stilling i de dage, maa vi først og fremst huske, at vi beskæftiger os med en tid, der endnu ikke kjendte fotografikunsten. Billedkunsten hadde derfor i den tid en ikke ubetydelig praktisk oppgave, som den nu ikke længer har. Derfor spillet ogsaa tegnekunsten og akvarelkunsten en rolle som aldrig senere. Der var ustanselig bruk for en kunstner, der kunde male miniatyrportrætter, prospekter av byer og landsteder, tegne illustrationer til topografiske verker etc. For den, der vilde beskæftige sig med slikt, var der ialfald utsigt til at kunne slaa sig nogenlunde igjennem. Derfor var det vel Johan Dreier kom til at bli «Miniature Tegnemester»,

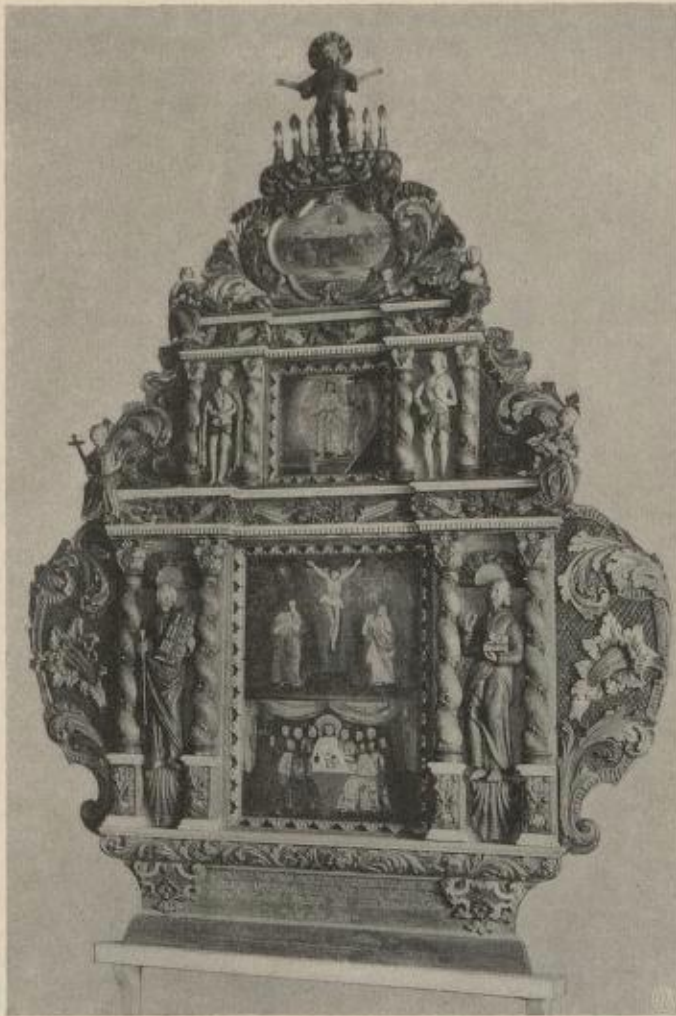

Fig. 10. Ede kirkes altertavle. Kristiansunds Museum.

som han selv kalder sig i sine avertissementer. I sine ungdomsaar kom han da, som naturlig var, til at virke i Trondhjem. Der finder vi ham endnu i 1799; et kart over en del av Beitstaden er nemlig signert «J. F. L. D. 1799», og desuten har han den 15de mars det aar indrykket følgende avertissement i Trondhjems Adresseavis:

«Dersom endnu flere Forældre maatte behage at anbetroe deres Børn til min Undervisning i Tegning, saa beder jeg ærbødigst, at de ville være saa god at underrette mig derom.

Johan Dreier.

Logerende hos Hr. J. F. Bøysen paa Kalveskindet.»

Men Trondhjem maa i længden være blit for liten for den unge Dreier, og i aaret 1800 maa han ha forlatt byen. Den 30te september 1800 finder vi nemlig i «Efterretninger for Adresse-Contoirtet i Bergen i Norge», som Bergens eneste avis dengang het, følgende avertissement:

«Skulle nogen have Lyst at lade sig informere i Tegnekunsten, tager jeg mig herved den Frihed at recommen-

dere mig i det ærede Publicums Bevaagenhed og Yndest; Da, saafremt jeg kunne faae nogle Skolarer, agter jeg at opholde mig her til Sommeren og skal i saa Maade vise den mueligste Flid og Ordentlighed. De som maatte have Lyst, ønskede jeg gierne, ville anmelde sig inden 14 Dage i mit Logie hos Hr. Toldbetient Schiölberg, boende ved Toldboden. Skulle nogen ville være informeret hiemme i Huuset, er jeg villig til samme.

Johan F. L. Dreier.»

Det er ikke saa underlig, at Dreier søkte fra Trondhjem til Bergen, og ikke til Kristiania, som mange kanskje vilde ha ventet. Ti Bergen var jo dengang Norges største by; med sine 18 127 indbyggere var den i 1801 næsten dobbelt saa stor som Kristiania, der kun hadde ca. 9500. At søke fra Trondhjem til Kristiania vilde mindst av alt være rimelig, for de to byer var da omtrent like store; Trondhjem hadde nemlig i 1801 henved 9000 indbyggere, altsaa meget nær det samme antal som Kristiania. Som et kuriosum kan nævnes, at Kongsberg dengang kom som den 4de by i rækken med sine 6810 indbyggere. — Bergen var ikke bare den største by i landet, men den var jo ogsaa dengang, som nu, rikmandsbyen par excellence; netop her kunde Dreier haabe paa meget arbeide og store indtægter. Og hans forhaabninger er neppe blit skuffet; for skjønt han, som vi ser av ovenanførte avertissement, oprindelig bare hadde tænkt at opholde sig der «til Sommeren», kom han til at bli bosittende i Bergen i 33 aar, like til sin død. I de første aar ser det imidlertid ut til, at han endnu har tænkt at vende tilbake til sin fædreneby; i sit avertissement 13de februar 1802 sier han saaledes: «Da jeg endnu agter at opholde mig en Tiid her i Byen», og endnu 1ste februar 1806 uttrykker han sig paa lignende maate i følgende avertissement:

«Da jeg endnu agter at opholde mig en Tid her paa Stedet; saa vil jeg herved ærbødigst have mig recommenderet for de respektive Familier, som ville have deres Børn informeret grundigen i Tegning; saasom: Landskabs-Blomster, Frugt og Figurer. Prisen bliver for een Person a Timen 1 Mark; men gives flere Elever i et Huus, er Prisen 12 sz. pro Persona. Jeg smigrer mig i det Haab, ved grundig Undervisning og Accuratesse, at vinde mine Elevers samt Foresattes Yndest.

Joh. F. L. Dreier.

Mignaturtegnemester.»

En anden omstændighet viser ogsaa, at han i sine første aar i Bergen tydelig følte sig, som en der ikke hørte til der, og som hadde sin egentlige hjemstavn andesteds. Han kalder sig nemlig paa et par prospekter fra 1801 og 1803 «Pictor nidrosiensis», trøndersk maler. Men denne betegnelse forekommer ikke paa hans senere

arbeider.* Nogen aar senere har han imidlertid virkelig forlatt Bergen for en tid. Den 14de juli 1810 averterer han nemlig:

«Da jeg agter at reise herfra Stedet, saa ville enhver, der har noget med mig uafgjort, indfinde sig inden August-maaneds Udgang.

Johan F. L. Dreier.

Portrait- og Landskabsmaler.»

Dette avertissement gjentar han 21de juli, og den 28de juli averterer han «for sidste og tredie Gang», at vedkom-

saa gjengit prospekter fra Romsdalen, saa ogsaa der maa han ha været. Desværre er alle disse uten aarstal, og da jeg ikke har set originalerne, tør jeg ikke ha nogen mening om, hvorvidt de skriver sig fra denne periode.

Men Dreier maa imidlertid paa dette tidspunkt ha følt sig fast knyttet til Bergen, for 18de mai 1811 er han igjen tilbake; da averterer han nemlig i Bergens Adresse-Contoires Efterretninger:

«Endnu kan jeg antage 6 Personer til Information i Tegning; dog antages ingen under 14 Aar. Vedkommende

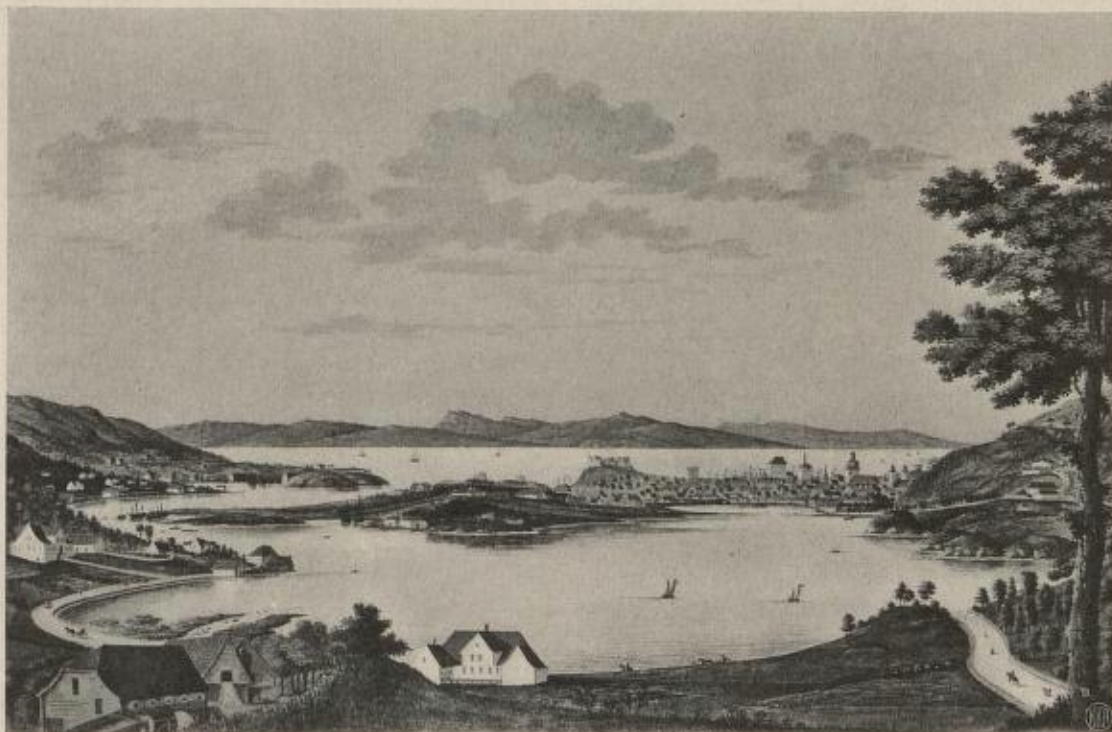

Fig. 11. [Dreier: Bergen 1814. B. M.]

mende maa indfinde sig «i mit Logi hos Skomagermester Schaboe i Skostrædet inden 14 Dage fra Dato». I midten av august er han vel saa drat avgaarde. Hvorhen reisen gik, er ikke godt at si; man tør vel imidlertid sette denne reise i forbindelse med noget, som familietraditionen vet at berette, nemlig at Dreier skal ha foretat en større reise her i landet, som tolk for to «tyske prinser».** Det kan ogsaa her ligge nær at nævne, at to prospekter fra Fredrikshald og Svinesund, der er gjengit i «Vore Oldeforældres Land», viser, at Dreier engang maa ha været paa de kanter av landet. I samme verk er og-

* Undtagen paa et epitafium i Vaagans kirke fra 1811, der omtales av dr. Harry Fett i en anmeldelse i «Kunst og Kultur» (1910, s. 139).

** Dette er likesom de fleste personlige træk om Dreier, velvillig meddelt mig av Dreiers datterdatter, fru Sletten i Fane, til hvem jeg herved fremfører min bedste tak.

ville snarest muligt anmelde sig hos mig.

Johan F. L. Dreier, Portrait- og Landskabsmaler, logerende hos Muurmester Wrigge ved Raadstuen.»

Men ogsaa engang senere maa Dreier ha forlatt Bergen for en tid. Denne gang gik reisen til Trondhjem; længselen efter fødebyen har vel været ham for sterk. Vi finder nemlig blandt hans prospekter et billede av Trondhjem, dateret 1824; i det aar maa han altsaa ha tat sig en tur ditop.

Det sidste avertissement av Dreier, som kjendes, er fra 10de juni 1820 og lyder saaledes:

«At jeg har forandret Logie, vil jeg herved bekjendtgjøre saavel for de respective Byens Invaanere som Fremmede, der ville forunde mig Arbeider, forhaabendes at jeg som en 20 Aars Indvaaner af Bergen maatte nyde samme Ret som Udlændinger. Jeg forfærdiger endnu som

Fig. 12—15. Detaljer av

før Portraits, in Miniature, samt stort Format, Prospect i Tustegning og ilumineret saavel i Olie som Vandfarver, ligesaa kan erholdes Skibe tegnet efter Maal og skal det være min Bestræbelse at behandle Enhver efter Ønske. Johan F. Leonard Dreier, Portrait og Landskabsmaler, boende paa store Markevejen hos Kiøbmand D. Schriver.»

Det fremgaar av avertissementet, at Dreier paa denne tid maa ha faat en eller anden farlig utenlandsk konkurrent i publikums yndest; det er sandsynligvis den danske portrætmaler Carl Lehmann, der maa være kommet til Bergen inden 1818. Men snart skulde han faa en langt farligere konkurrent i kaptein Georg C. W. Prahls, som i 1827 startet et litografisk officin i Bergen. Nu var det vistnok saa, at Dreier fik solgt adskillige arbeider til Prahls, som saa utgav dem i litografisk gjengivelse; men om end Prahls litografiske anstalt paa denne maate skaffet ham enkelte indtægter, var dens oprettelse i det store hele tat alt andet end fordelagtig for ham. Det er jo klart, at den billige litografi hurtig maatte gjøre hans arbeider forholdsvis overflødige; ti Dreiers kunst var jo netop av den art, at den kunde erstattes av litografiet; hans arbeider hadde jo ikke noget sterkere præg av personlig kunst og blev ikke anset som andet end det, de søkte at være: en prosaisk virkelighetsgjengivelse. Familietraditionen vet ogsaa at berette, at Prahls optræden ruinerte Dreier, saa han i sine sidste aar førte en noksaa kummerlig tilværelse. Forholdet mellem Dreiers tegninger og Prahls litografier av norske bondebrugter skal senere omtales.

I disse sine sidste aar skal Dreier ha bodd paa Engen. Om de daarlige økonomiske kaar, hvorunder han da levet, kan ha paaskyndet hans død, er ikke godt at si. Ialfald blev han ingen gammel mand; han fik slag og døde faa dage efter, den 16de decbr. 1833. Det fortælles, at han malte til det sidste; selv efter at han hadde faat slag, gav han ikke op.

I Bergens Adressecontoirs Efterretninger finder vi følgende dødsannonse:

«At det behagede Gud, Mandag den 16de dennes at bortkalde til det Bedre min gode og stræbsomme Mand, Tegnemester Johan Friedrich Leonard Dreier, i en Alder af 58 Aar 4 Maaneder,* vil jeg ikke unnlade at bekjendtgjøre for nær- og fraværende Slægt og Venner.

Berthe C. Dreier,
født Frøkkenel.»

Dreier var altsaa gift; ifølge en mundtlig kilde skulde hans kone være født Berg og være datter av en hattemaker Berg paa Muren; men det maa jo bero paa en feilerindring. Hans datter, der blev gift med en skibsfører Hansen, skal være født 1809, saa giftermålet maa altsaa ha fundet sted inden dette aar. — Efter hans død blev efter sigende hans malersaker og skisser solgt for tilsammen 50 daler; en tyk skissebok blev kjøpt av en tysk maler, som da opholdt sig i Bergen.

Om Dreiers personlighet vet man kun litet. Det træk, der har været det mest fremtrædende ved hans karakter, er beskedenhet. De faa anekdoter om ham, som endnu erindres av familietraditionen, peker alle i den retning. Han skal ha været helt klar over, at han selv kun var en ubetydelig kunstner i en liten avkrok av verden, og talte altid med den største ærbødighet om den store kunst ute i Europa, som det aldrig hadde faldt i hans lod at faa se. Tydeligst viser dette sig i den lille historie, som fortælles om ham og professor Dahl. Dahl skal nemlig i sin tid være blit «opdaget» av Dreier, der ogsaa tok sig meget av ham. Dette er høist sandsynlig, ti Dahls ungdomsarbeider inden utenlandsreisen 1811, viser virkelig et tydelig slegtsskap med Dreiers prospektkunst — et for-

* Efter dette skulde Dreier være født i august 1775, hvad der imidlertid ikke kan være tilfælde, da han, som vi saa, er døpt allerede den 7de april.

Dreiers «Karneval», 1818. V. K.

hold, som C. W. Schnitler allerede har fremhævet i sin «Slægten fra 1814» (Kristiania 1911), uten at kjende den her omtalte familietradition. — Da Dahl saa kom tilbake til Bergen i 1826 som berømt kunstner, skal han straks ha avlagt sin tidligere lærer en visit, ha takket ham hjertelig for, hvad han hadde lært ham i ungdomsaarene, og sagt, at uten hans undervisning var han ikke blit den mand, han nu var. Men Dreier avviste beskedent takken, og behandlet Dahl under hele visitten med den dybeste ærbødighet og høflighet, og undlot ikke ustanselig at kalde ham «hr. professoren». Han maa ha følt dette som den store kunstners besøk hos den ubetydelige kollega, ikke som elevens hos den gamle lærer. — Det er interessant at sammenholde denne Dahls taknemmelige optræden overfor Dreier med den hadske maate, hvorpaa han i breve har omtalt Johan Georg Müller, hos hvem han som bekjendt var i malerlære i flere aar, og som i almindelighet betragtes som hans «første lærer». Alt synes at tyde paa, at det allikevel er Dreier, hvem denne ære tilkommer.

Naar vi hører om denne overdrevne beskedenhet, kan det ikke undre os, at han ogsaa i det hele var en svært stilfærdig, næsten frygtsom mand. Ialfald fortælles det, at han i krigsaarene, hvergang det rygtes, at fienden var i nærheten, pleiet at forlate byen og dra tilfjelds med sin hund, som altid var hans uadskillelige ledsager.

Den samme næsten ydmyge høflighet, som han viste professor Dahl, præger ogsaa hans forhold til kunderne. Nu — dette var jo noget han hadde tilfælles med andre kunsttøvere paa den tid; men det virker allikevel karakteristisk, naar han uttrykker sig som følger, i et brev, der er klæbet bakpaa hans store prospekt fra Stend i Fane, som nu eies av Vestlandske Kunstindustrimuseum:

«Endelig kan jeg have den Ære at presentere Deres

Høyædelhed det saae længe betroede Prospect af Steene, i Haab af Deres Høyædelheds Bifald er ieg ærbødigst
Joh. F. L. Dreier.

Tegnemæster.

Til Høyædle Hr. Agent Krohn.

For et Prospect Malerie af Steene Gaard	300 rbd.
Tilforn bekommet av Deres Høyædelhed	50 rbd.
tilgode altsaa	250 rbd.

betalt hvorfor ærbødigst

quitteres

Joh. F. L. Dreier

Tegnemæster.»

Dette brev er ogsaa i en anden henseende av betydelig interesse, idet vi faar vite prisen paa et av Dreiers største og omhyggeligst utførte prospekter. 300 riksdaler høres jo meget ut; men hertil er imidlertid at bemerke, at prospektet av Stend gaard skriver sig fra aaret 1816, netop det aar, da pengene stod lavest i kurs efter den sterke økonomiske nedgangsperiode, der begyndte i 1807. En riksbankdaler skulde egentlig ha en værdi av en halv speciedaler, eller ca. 2 kr.; men netop i januar 1816, vet vi, at riksbankdalerens kurs var helt nede i tiendedelen av det paalydende beløp. Den store sum 300 riksbankdaler, reducerer sig altsaa til 30 riksbankdaler, eller ca. 60 kr. Men en saadan sum betyder jo i virkeligheten mere i de tider, end den gjør nu tildags, idet pengenes kjøpeevne var langt større dengang. Det er ganske interessant at se de priser fra 1816, som en senere eier av Stendsprospektet har noteret nederst paa brevet til sammenligning med Dreiers pris. Der staar nemlig:

«Fandtes i 1816's Papirer samtidig kostede en Tønde Tran 225 Rdl. en Favn Birkeved 28 Rd. en Vog Storsei 15 Rdl., at nedlægge og binde en Td. Sild kostede 1 Rdl. à 260 % til Bancoe, et Par Aarer 3.»

Noget klart billede av, hvorledes Dreiers indtægter

stillet sig, faar vi igrunder ikke av dette brev. At han, som vi saa, i 1806 tar 1 mark timen for tegneundervisning, og 12 sk. pro persona, naar der er flere paa partiet, gir derimot et korrektere indtryk av hans økonomiske forhold. 1 mark er omsat til nutidens penge ca. 53 øre, og det kan vel selv med den tids forhold for øiet neppe sies at være god betaling.

Naar man nu tar i betragtning Dreiers mindre gode indtægter, tænker paa den ydmygt-høflige tone, som gaar igjennem hans avertissementer og ovenanførte brev, lægger merke til, at han er villig til at gi undervisning rundt om i husene, — og endelig fæster os ved hans logiforhold (han logerer i Bergen hos toldbetjent Schiølberg, skomakermester Schaboe, murmester Wrigge og kjøbmand

Schraver), faar man alt i alt det indtryk, at hans sociale stilling har været temmelig beskedent. Vi kan sikkert gaa ut fra, at Dreier ikke er blit betragtet som og neppe heller har følt sig som kunstner. Det er meget betegnende, at præsident Christie, som i sit eksemplar av Weinwicks «Dansk, Norsk, og Svensk, Kunstner-Lexicon» (Kjøbenhavn 1829) har tilføiet supplerende oplysninger om norske kunstnere, her i det hele tat ikke har nævnt Dreier, mens han derimot utførlig omtaler f. eks. hans konkurrent Carl Lehmann. Og naar Dreier selv kalder sig «Tegnemester», gir vel det et nogenlunde korrekt uttryk for en social position, der nærmest svarer til en skomakermesters eller murermasters, — kort sagt: det er haandverkstanden Dreier tilhører.

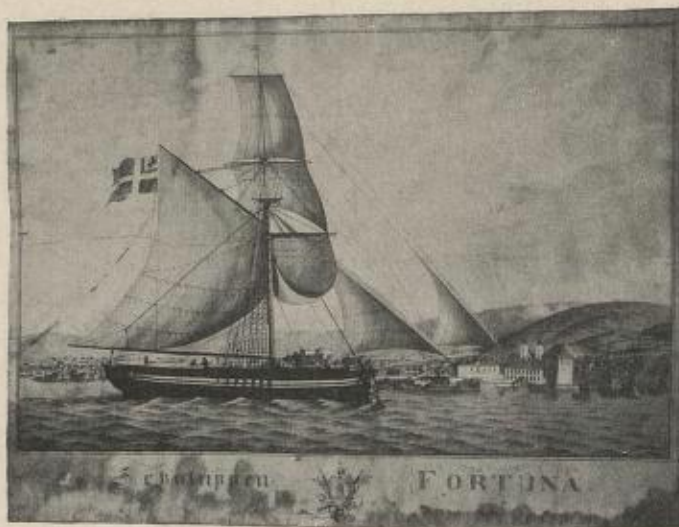

Fig. 16. Dreier: Schaluppen Fortuna, 1816. B. M.

Fig. 17. Dreier: Toldbodalmeningen, Bergen, 1817. B. M.

III.

Vi har nu lært at kjende det, man vet om Dreiers liv. Av hvad art var saa den kunst, han øvet? Hvad tegnet og malte han? og *hvorledes* tegnet og malte han?

Den vigtigste del av hans produktion er *prospekterne*, «Prospekt i Tustegning og ilumineret saavel i Olie som Vandfarver,» som han selv averterer. Det er en rigdom av store og smaa arbeider paa dette omraade, som han har efterlatt sig. De allerfleste henter sine motiver fra Bergen og omegn; men vi har ogsaa prospekter av ham fra Fredrikshald og Trondhjem og andre steder, som tidligere nævnt.

Det første prospekt vi kjender, er vel det, som den engelske reisende Edward Daniel Clarke har latt stikke til sine «Travels in various countries of Europe, Asia and Africa», Part III (London 1819). Det er signeret: «Dreier Trönyem del.» og maa sandsynligvis være blit til, mens Clarke ophold sig i Trondhjem fra 25de september til 3dje oktober 1799.

De første arbeider fra Bergen er et par prospekter fra 1801, et av Mindestømmen (i privateie) og et av «Lyst Stædet Bellevue» (fig. 18, av dr. Lostings samling i Bergens Museum). Og senere følger en mængde andre. Det er endnu ikke saa mange fra tiden 1800 til 1810

(bl. a. Frydenlund 1803 og Laxevaag 1809); men desto rikeligere flyter hans produktion i aarene omkring 1814 og videre frem helt til hans død. En række av disse prospekter tilhører Bergens Museum, der for størstedelen har faat dem som testamentarisk gave fra dr. Losting. Av akvareller findes her bl. a. foruten de nævnte av Bellevue og Laxevaag, et prospekt av Sorgenfrie 1813, det store Torvbillede av 1816, der vel maa betegnes som Dreiers Hovedverk, Bergen fra sjøsiden av 1821 og 1828 osv. En gruppe for sig selv utgjør hans prospekter i gouache; derimot har det ikke været mig mulig at finde nogen av de prospekter i olje, som han omtaler i avertissementet. Jeg skulde næsten være tilbøielig til at tro, at det er disse gouacheprospekter, han sigter til med denne betegnelse, skjønt det jo synes næsten utænkelig, at han ikke skulde ha bedre rede paa sin egen kunst. Men hvorledes kan det ellers henge sammen, at han ikke omtaler disse, der utgjør den kunstnerisk værdifuldeste del av hans produktion? Og hvorav kan det komme, at ikke et eneste av hans oljeprospekter er at finde blandt de mange arbeider av ham, som kjendes? — Hvordan nu dette end forholder sig, saa utgjør disse gouacher en ikke uvæsentlig del av hans produktion i aarene omkring 1814. Netop fra dette aar er saaledes

Fig. 18. Dreier: Bellevue ved Bergen 1801. B. M.

det lille prospekt av Bergen, set fra Møllendal (fig. 11), mens billedet av Toldbodalmeningen er fra 1817 (fig. 17); baade disse to og de store overordentlig omhyggelig utførte gouacheprospekter av Lungegaarden 1816 og Gravdal 1818 (fig. 19, tilhører Bergens Museum). Ved siden av disse maa nævnes det store prospekt av Stendgaard 1816 i Vestlandske Kunstindustrimuseum. Dette museum eier ogsaa flere andre utmerkede prospekter av Dreier, bl. a. det store livfulde «Karnevalet i Bergen» av 1818 (fig. 12—15), Bergen fra Haukeland 1822, Bergen fra sjøsiden 1823 og 1827, Brødretomten i Sandviken 1827 og 1830, Bryggesporen 1832 o. a. Norsk Folkemuseum eier ogsaa flere av hans prospekter og i privateie findes adskillige, især da i Bergen. I denne forbindelse maa ogsaa nævnes den serie av bergenske gatepartier, som Prahl har litograferet efter tegninger av Dreier. Og endelig har vi de smaa «Tustegninger», som jo heller ikke maa glemmes; Bergens Museum eier et par av dem. Her gjengives en av Nygaardsalléen fra aar 1800 (fig. 23).

En særstilling blandt Dreiers prospekter indtar hans

kopier efter det gamle Bergensstik fra 16de aarhundrede. Han har utført flere; en stor utgave tilhører fru Friele, Møhlenpris, en mindre Bergens Museum. Det sidste er signeret «Bergen i Norge i det XV Seculum, Copieret efter et gammelt Original i Bergens Museum af J. F. L. D.» og maa altsaa være utført efter museets grunnleggelse i 1825. Det er en meget fri kopi, der freidig omskaper det 16de aarhundredes Bergen til en venlig empireby med hvite huser og røde taker. I virkeligheten saa nok reformationstidens Bergen ganske anderledes ut, en by av umalte bjelkehuser med torvtak; paa det ældste stik ser vi saaledes smalene gaa og græsse paa taket — og de græsset neppe paa røde teglstentaker.

Ser vi nu paa rækken av disse prospekter, som utgjør tyngdepunktet i Dreiers produktion, maa vi selvfølgelig indrømme, at den samtid, som ikke regnet Dreier blandt de egentlige kunstnere, i det store og hele hadde ret; fra et rent artistisk synspunkt set er Dreier intet andet end en beskeden «tegnemester». Men vor tid dømmer ikke en skikkelse som Dreier saa ensidig.

For os spiller ogsaa mange andre momenter ind, naar vi betragter Dreiers kunst. Først og fremst kan vi ikke negte, at netop det ufuldkomne, det naive ved Dreiers kunst for vor tid gir den en charme, som hans samtid neppe vilde fatte. Denne troværdige detaljering, denne omstændelige fortælling om byhuser og landsteder, om livet paa havnen og i gaterne øver et uimotstaaelig trylleri paa os. Og helt blottet for rent kunstneriske kvaliteter er nu heller ikke hans prospektkunst. Uten at bære præg av noget egentlig koloristisk talent byder hans arbejder allikevel ofte en viss fin, litt tør farveharmoni, som ikke er helt tilfældig. Dreier har f. eks. med forkjærlighet anvendt et kjølig

blaat, der præger hans landskaper og gir dem en viss stil. Det er noget av det 18de aarhundrets smag i den maate, hvorpaa han f. eks. lar dette blaa erstatte træernes naturlige grønne farve. Som det 19de aarhundredes romantikere gjengav træernes grønne i «brune og behagelige» toner, saaledes er her alt avstemt i blaat. Et mere graalig blaat er hans hovedfarve, naar han gjengir bakgrundens fjelde. Til disse farver kommer saa husenes hvite og takenes røde og himlens lyse, fint nuancerte blaa og gulhvite farver. En farveskala som denne, der undgaar alle kraftige midler,

Fig. 20. Dreier: Miniaturportræt 1815. V. K.

Fig. 19. Dreier: Gravdal ved Bergen 1818. B. M.

en farveskala, der kun sjelden omfatter det lysende gule og det saftige grønne, har allikevel sin beskedne skjønnhet; den bærer dog vidnesbyrd om en fin smag. Men det er ikke mange av Dreiers arbejder, hvor farven i det hele tat spiller nogen rolle; det er nærmest hans gouacher, som i denne forbindelse kommer i betragtning. Hans akvareller er gjennomgaende temmelig far-

vefattige. Men heller ikke de er uten en viss skjønnhet. Ti ogsaa i kompositionen gjør Dreiers sikre smag sig altid gjældende. I fordelingen av træernes og fjeldenes masser sporer vi en fin skjønnhetssans, som vistnok ikke er av særlig epokegjørende eller personlig karakter, men som er præget av en tid, for hvilken den smagfulde form var det naturlige uttryksmiddel, selv i prospektets beskedne kunst.

Det maa dog indrømmes, at det, som i første række gir Dreiers prospekter deres værd, ikke er deres formelle egenskaper, men deres rigdom av realistiske detaljer. Ti det er detaljen, som er hans sterke side, og det er detaljen, som har interesseret ham. Det er aldrig tale om, at nogen del av billedet er avfeiende behandlet. Det er derfor hans prospektkunst faar saadant overordentlig stort historisk værd. Vil man vite, hvordan gater og huser i Bergen saa ut i det 19de aarhundredes første aartier, da er Dreiers arbejder den uuttømmelige kilde. Vil man studere havekunsten paa den tid, maa man gaa til Dreier. Og vil man vite, hvordan den tids bergensere klædte sig, hvordan de gik og stod — alt faar man besked om hos Dreier. Og alle selv de mindste smaating gir han med den største nøiagtighet. Lad være, at helheten ikke altid er saa uangripelig; lad være, at perspektivet ofte er svakt: detaljen er altid omhyggelig og paalidelig.

Det, som i de bedste tilfælde hæver Dreiers arbejder til virkelig kunst, er hans merkværdig livfulde figurstaffage. De er ikke altid anatomisk ulastelige, hans figurer; men de er ganske merkværdig levende. Og det hænger sammen med, at Dreiers *omridsline* er det bedste i hans kunst; om farve, perspektiv og skyggevirkning ofte er

Fig. 21. Portræt av rektor Arentz, 1828. B. M.

mindre fremragende: linjen er alltid livfull og underholdende. Det var ikke for ingenting, han kaldte sig «tegnemester»; ti *streken* er hans fornemste virkemiddel.

Denne figurstaffage rummer en uendelig rigdom av figurer. Man kommer Bergens befolkning av attenhundrede og den tid paa nært hold; man lærer enkeltpersoner og typer at kjende, naar man studerer hans figurrike prospekter. For han har gjort enkelte, hvor figurerne spiller hovedrollen; det gjælder særlig det store Torvprospekt av 1816 i Bergens Museum og det store bilde av St. Hansaften, kaldet «Karnevalet i Bergen», av 1818 i Vestlandske Kunstindustrimuseum (fig. 12—15). Dette sidste, som vistnok indeholder over 500 figurer, er sandsynligvis det figurrikste bilde, som norsk kunst i det hele kan opvise. Naar man staar overfor disse bilder, maa man virkelig av og til mindes «smaafigurerne mester» Jacques Callot; Dreier har virkelig noget av den samme evne til paa en gang at gi massevirkning og livfull karakteristikk av den enkelte person, som var eget for denne merkelige kunstner.

Blandt prospekternes figurstaffage finder vi ofte i forgrunden kunstneren selv i arbeide. Paa Bellevueprospektet

av 1801 (fig. 18) finder vi ham saaledes sittende ved siden av en herre, som røker sin pipe, sandsynligvis «lyststedets» eier, stadschapitain Wentzel. Paa det store Stendprospekt ser vi ham sammen med en av de Fanebønder, hvis dragter han saa ofte har tegnet (fig. 8).

Dreier maa ogsaa ha utført flere figurrike prospekter end de ovenfor nævnte. Bergens Museum eier nemlig et par kopier, som uten tvil gaar tilbake paa Dreierske originaler. Det ene forestiller Torvet i Bergen 1825; det andet, «Garpebryggen eller Handelscontoiret», er signeret «Kopi af C. L. Nielsen 1869». Paa disse som paa det store Torvbillede av 1816 finder vi en række underlige figurer, som Dreier ogsaa har tegnet enkeltvis. Dr. Løsting hadde samlet enkelte av dem i et hefte; nogen faa av dem er blit utgit som et supplement til Elisabeth Welhavens: «Fortællinger fra det gamle Bergen» (Kria. 1897). Det er Dreiers «bergenske originaler». Disse figurer viser bedre end noget andet, at Dreier med sit usvigelig sikre øie for den karakteristiske detail hadde betydelige evner som karikaturtegner. Det gaar ogsaa igjen i hans portrætter, men maa vel tydeligst ha vist sig i en serie, der har tilhørt en nu avdød bergensk samler; han beskriver den som «en Samling Billeder, der tilsyneladende forestillede Figurer i ganske almindelige Beskjæftigelser, men som, seet mod Lyset, forestillede obscøne Scener». Eieren nævner serien som et eksempel paa, at Dreier «skelede ud i sin Kunst».

Hvad nu selve portrætterne angaar, saa vi av averfissementerne, at han malte baade «in Miniature» og i «stort Format». Paa Bergens Museums portrætutstilling 1911 saaes eksempler paa begge dele. I «stort Format» var saaledes akvarellportrætterne av Detleff Martens og av Charlotte Caroline Berg, mens derimot f. eks. lille Joachim Ellerhusen og skipper Zacharias Olsen var i miniatyr. Paa utstillingen var ogsaa en miniatyr, som ifølge traditionen skulde være Dreiers selvportræt (tilhører oberst Wahl, Bergen). Det viser sig imidlertid ved sammenligning med Dreiers signerte miniatyrer og med flere usignerte, som paa anden maate kan bestemmes med sikkerhet, at denne miniatyr er utført av en ganske anden haand. Naar traditionen paa dette punkt viser sig at være feilagtig, er der heller ikke nogen grund til at tro, at miniatyren forestiller Dreier. Av Dreiers faa signerte miniatyrer avbildes her en fra 1815 (fig. 20), som tilhører Vestlandske Kunstindustrimuseum og angivelig forestiller Chr. Magnus Falsen. Dette er dog neppe tilfældet, da initialerne paa medaljonens bakside «L. H.» og «B. M. H.» slet ikke passer.

Flere av Dreiers portrætter, ikke mindst det her gjengivne fornøielige portræt av rektor Arentz (fig. 21, tilh. Bergens Museum) viser Dreiers evner for karikaturen, selvom kanskje det karikaturmæssige kan ha indsneget sig mot Dreiers vilje. Portrættet av rektor Arentz og et

portræt av Johan Nordahl Brun skriver sig fra 1828; Dreier har utført dem i flere eksemplarer, saa de har vel været særlig efterspurgt vare.

Men Dreier har ikke bare utført prospekter og portrætter. Vi saa av avertissementerne, at han ogsaa «tegnede skibe efter maal»; en prøve paa denne side av hans kunst er gjengit her (av dr. Lostings samling i Bergens Museum, fig. 16). Og endelig maa ogsaa nævnes saadanne kuriøse paafund som en tegning av Napoleons grav, hvor træerne viser keiserens silhouet, eller som den her gjen-givne lille akvarel (av dr. Lostings samling i Bergens Museum, fig. 22), der viser Carl Johans profil i selve fjeldets linjer. Og han har ogsaa tegnet vignetter til karter o. l.; den tegning, som er sat ved begyndelsen av denne boks tekst, er saaledes hentet fra et kart over Voss prestegjeld 1807, der findes i Bergens Museum.

Men før vi gaar over til at behandle Dreiers dragtbilleder, staar igjen at omtale en side av hans produktion, som endnu er litet kjendt. Ifølge den mundtlige tradition skal han nemlig ha malt dekorationer paa speiler og lignende og ha utført dekorative tegninger for haandverkere. Intet er heller rimeligere; ser man nemlig paa de mange smaa vignetter under prospekterne (som f. eks. slutningsvignetten under kapitel V, der er hentet fra Dreiers store Torv-prospekt av 1816), blir man hurtig klar over, at Dreier har hat utpræget sans for disse smaa arrangements av laurbærgrene, faner og lignende omkring byvaaben eller monogrammedailloner, der spiller saadan rolle i em-pirens dekorative kunst. Og at denne evne er tat i bruk av datidens bergenske haandverkere, er naturlig nok.

Fig. 22. Dreier: Carl Johan-hyldning. B. M.

Det ligger nær at anta, at adskillige av de indlagte dekorationer, der pryder tidens bergenske møbelkunst, kan være tegnet av Dreier.

Fig. 23. Dreier: Nygaardsalléen, Bergen 1800. B. M.

NOORDSCHE BOEREN en BOERINNEN.

*De bovensten van Stadsboiden, 2 mylen.
De vndersten van Stördalen, 3 mylen van Drontheim.*

NOORDSCHE BOEREN en BOERINNEN.

*De bovensten van Selbijn, 4 mylen.
De vndersten van Meraagbijn, 7 mylen van Drontheim.*

Fig. 24-27. Kobberstik

IV.

Vi har nu kortelig gennemgaat de forskjellige sider av Dreiers produktion — med én undtagelse: *hans dragtbilleder*. Disse har hittil ikke været kjendt i videre kredse, kun enkelte samlere og museumsfolk har visst, at der eksisterer serier med akvareller av norske folkedragter, som er malt av Dreier. Og endnu mindre kjendt har det været, at Dreier er ophavsmanden til de originaler, som Senn har anvendt. Den, der har æren av denne opdagelse, er som nævnt riksarkivar Kr. Koren.

Det er tænkelig, at Dreier selv kan ha fundet paa at tegne norske folkedragter. Men det er sandsynligere, at det er en tilfældig bestilling, som har vakt hans interesse

for vore bygdedragter. Og nu kan det paavises, at Dreier allerede i 21aars alderen har tegnet norske dragter til en reisebeskrivelse, og det er da rimelig at anta, at det er denne reisebeskrivelses forfatter, som har ført Dreier ind paa dette omraade.

Fra 6te oktober 1796 til 14de mai 1797 opholdt der sig nemlig i Trondhjem en hollandsk søofficer Cornelius de Jong. Han var paa hjemvei fra Kap det gode Haab med sin fregat «Scipio», men urolig veir og frygt for fiendtlige skibe drev ham til at søke ind til den norske kyst; resultatet blev, at han kom til at opholde sig i Trondhjem hele vinteren. I denne tid gjorde han blandt andet en reise til Røros og kom saaledes til at faa et

NOORDSCHE BOEREN en BOERINNEN.

*De bovensten van Tijdaling, 8 mylen,
De ondersten van Holtaaling, 10 mylen van Drontheim.*

NOORDSCHE BOEREN en BOERINNEN.

*De bovensten van Foldal, 16 mylen,
De ondersten van Sömmören, 24 mylen van Drontheim.*

i De Jongs: «Reizen».

visst kjendskap til norske bønder. Og da han var en mand med mange interesser, har han flere ganger nævnt norske folkedragter i den bok, han har utgit om sine reiser: «Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen in de Jaren 1791 tot 1797» (Haarlem 1802—03). Dette verk ledsager han med 4 farvelagte kobberstik (fig. 24—27). Disse maa være gjort efter Dreierske tegninger; de stemmer nemlig i alt væsentlig med akvareller, som man sikkert vet er av Dreier og specielt stemmer de med Senns dragtbilleder fra samme bygder.* De forestiller for det meste bønder fra det trondhjemske, tilsammen 6 par, fra Stadsbygden, Stjørdalen, Selbu, Meraker, Tydalen og Holtaalen, samt desuten 2

* Det er riksarkivar Koren, som først er blit opmerksom paa disse stik og likeledes paa det signerte stik i Clarkes «Travels».

par fra andre nærliggende dele av landet, nemlig et par fra Foldalen i Nordre Østerdalen og et par fra Søndmør.

Det næste dragtbillede av Dreier er ogsaa at finde i en utlændings beskrivelse av sin reise i Norge. Det er et billede av et par bønder, som findes i det tidligere omtalte verk av Clarke (fig. 28), og som er signeret av Dreier; det maa, likesom prospektet av Trondhjem sammesteds, være utført inden 1800, det aar, da Clarkes besøk fandt sted, og da Dreier ogsaa forlot Trondhjem. Det eiendommelige er nu, at disse bønder ikke er fra det trondhjemske, men fra Vinger i Odalen; de stemmer nemlig med Dreiers akvarel av dragterne derfra, som findes gjengit paa planche 3. Det synes derfor rimelig at anta, at Dreier inden aar 1800 har foretat en reise i Østerdalen, helt ned til Vinger. Som vi senere skal se, har han ogsaa tegnet dragter fra forskjellige

Østerdalsbygder, og disse er da sandsynligvis ogsaa blit til paa denne reise. Før 1796 behøver Østerdalsreisen ikke at være foretat, selvom der i de Jongs reiser var avbildet bønder fra Foldalen. Disse kan han godt ha tegnet i Trondhjem, hvor bønder fra Nordre Østerdalen vel stadig har været at se. Men bønder fra Vinger i Odalen kunde man neppe finde i Trondhjems gater; de søkte selvfølgelig til Kristiania, ikke til Trondhjem. Vi maa derfor anta, at Dreier har foretat en saadan reise, for at kunne forklare os dette dragtbillede.

Naar vi nu vet, at Dreier har tegnet adskillige dragtbilleder før aar 1800, og erindrer, at han i dette aar flyttet til Bergen, er det rimelig at anta, at alle Dreiers nordenfjeldske og østerdalske dragtbilleder er tegnet før dette aar. Nu behøver ikke det at bety, at hvert enkelt blad med dragter fra disse kanter nødvendigvis maa være utført saa tidlig; Dreier utførte jo, som vi skal se, mange replikker av sine dragtbilleder. Men det vil si, at originaloptagelsen av de nordenfjeldske og østerdalske dragter maa være sket inden dette aar.

Dragtbillederne fra andre kanter av landet har han derimot sandsynligvis utført senere. De vestenfjeldske dragter har han hat anledning til at tegne naarsomhelst efter aar 1800; i det aar kom han jo til Bergen. De, som forekommer i Senns verk, maa imidlertid være utført allerede før 1809. Grev Moltke, som eiet Dreiers originaltegninger, opholdt sig nemlig i Kristiania som stiftamtmand fra 1802 til 1809, og det er da høist sandsynlig, at han har kjøpt samlingen, mens han opholdt sig i Norge, og at altsaa originaltegningerne er utført før dette aar. De øvrige vestenfjeldske dragtbilleder er derimot sandsynligvis utført noget senere. Vi skal senere under gjennomgaaelsen av de enkelte serier se, at der er flere grunde som taler for at sætte de spesielt vestenfjeldske serier til en noget senere periode av Dreiers liv.

De nordenfjeldske og vestenfjeldske dragtbilleder utgjør hovedmassen av Dreiers produktion. Men til dem kommer ogsaa enkelte andre, nemlig dragtbilleder fra Gudbrandsdalen, Hedemarken og Telemarken. Det vilde nu været rimelig at anta, at disse skrev sig fra den samme reise som Østerdalsdragterne og altsaa var utført før 1800, hvis ikke disse dragter ganske manglet hos Senn. Dette synes imidlertid at vise, at Dreier paa det

tidspunkt, da originalerne til Senns verk blev til, endnu ikke kjendte dragterne fra disse kanter av landet. Og da denne serie originaler maa være blit til efter 1800, er det allikevel vanskelig at anta, at dragterne fra Gudbrandsdalen, Hedemarken og Telemarken er samtidige med de østerdalske. Derimot ligger det nær at sætte dem i forbindelse med Dreiers reise i 1810; dette passer jo bra med den omstændighet, at originalerne til Senns verk maa være utført før 1809.

Dragtbilledernes sandsynlige rækkefølge blir altsaa: de nordenfjeldske og østerdalske før 1800; de vestenfjeldske i Senns verk før 1809, de tre østnfjeldske, som ikke tilhører Østerdalen, 1810, og hovedmassen av de vestenfjeldske fra omkring 1809 og utover.

Før vi nu gaar over til at behandle de forskjellige serier med originaltegninger av Dreier, maa vi imidlertid først kortelig gjennomgaa Senns verk. Det indeholder som tidligere nævnt 74 blade; dertil kommer saa yderligere 5 blade, som ogsaa er utgit av Ludewig og som gjerne findes sammen med det egentlige verk; de forestiller «En norsk Bondebegravelse, optagen ved Reinskloster Kirkegaard i Ridsen», «En til Staden Bergen fra Fogderiet Senjen, i Norlands Amt, indløbende Jagt», «Prospect af Ilsvigen», «En Nordfar-Jagt i Udladning» og «Norsk Field-prospect». Ogsaa de er vel sandsynligvis tegnet av Dreier; ialfald findes kopier efter Dreier, der likesom

Fig. 28. Kobberstik i Clarkes «Travels».

«Fieldprospectet» viser rensdyrkjøring. Av det egentlige dragtverk er der imidlertid nogen enkelte, som har krav paa særlig opmerksomhet, idet de nemlig staar i tydelig avhengighetsforhold til Nordmandsdalens figurer. Det er nr. 54 «En gammel norsk Lods», der i alt væsentlig stemmer med den mandalske lods i Fredensborg have, og manden paa nr. 67 «En Bonde og hans Kone fra Fogderiet Ytter- og Inner-Sogn i Bergenhuus Stift» (fig. 29), som tydelig gaar tilbake paa Nordmandsdalens bonde fra Vik i Sogn. Det er omtrent utelukket, at denne overensstemmelse kan være tilfældig; vi maa derfor anta, at Dreier maa ha kjendt Grunds verk om figurerne i Nordmandsdalen. Men forøvrig staar Dreier helt uavhengig og har ingen forgjængere at støtte sig til.

Av de 74 blade viser de allerfleste et par, mand og kvinde, i sine bygdedragter. Av disse par er hovedmassen (45) fra Trondhjems stift eller fra Østerdalen helt ned til Vinger i Odalen, mens bare 11 par er fra det vesten-fjeldske. Videre er der 10 blade med enkeltfigurer, som alle, undtagen den tidligere nævnte lods, er fra de samme kanter av landet; én av dem forestiller en skiløper i uniform, én en tjenestepike i Bergen. Saa er der 5, som fremstiller to mænd sammen; ogsaa disse er fra samme landsdele som de øvrige. Og endelig er der 3 genrescener, der falder utenfor dragtverkets egentlige plan, en gjestebuds-scene, en scene fra et fiskevær og et optrin mellem bønder og slagtere. Bladene er allesammen farvelagte med haanden.

Fig. 29. Senn: Bønder fra Vik i Sogn.

Fig. 30. Senn: Bønder fra Tyldalen.

Den samling originaltegninger av Dreier, som Senn har anvendt, kjendes nu ikke længer. Men en av de eksisterende serier maa staa den overmaade nær, idet den i ganske forbausende grad stemmer med Senns kobberstik. Nogen egentlig serie kan den forresten ikke kaldes, idet den nemlig kun bestaar av 4 blade, der er kjøpt av Vestlandske Kunstindustrimuseum 1911. De er ikke signeret, hvad forresten heller ikke nogen av Dreiers øvrige dragtbilleder er; men det er aldeles utvilsomt, at de er av Dreier, hvis manér er overordentlig let kjendelig. Det eiendommelige er nu, at disse 4 blade alle forestiller et par, mand og kvinde, likesom Senns stik, mens alle Dreiers øvrige originaltegninger forestiller enkeltfigurer. Dette gjør overensstemmelsen saa stor, at man næsten fristes til at tro, at disse 4 blade er den eneste eksisterende rest av grev Moltkes originalserie. Rigtignok avviger Senns stik fra dem i enkelte detaljer; men den tid tok det jo i det hele ikke saa nøie, naar det gjaldt kopiering. En kobberstikker som Senn har sikkert like saa meget set det som sin oppgave at forbedre Dreier som at kopiere ham. Vi gjengir her Senns stik av en mand og kone fra Tyldalen (fig. 30); ved sammenligning med Vestlandske Kunstindustrimuseums tilsvarende blad (pl. 2 nederst) ser man, hvor nær de staar hverandre. Det er ialfald ikke utænkelig, at avvigelserne bare skyldes kobberstikkerens bestræbelser for at forskjønne gruppen.

Fig. 31. Dreier: Drager i Bergen (N Fi).

Av de øvrige serier er der ogsaa en, som staar Senn forholdsvis nær. Den er den omfangsrikste av alle serierne og tilhører dr. Schweigaard, Kristiania. Den er indkjøpt i Danmark, hvad der næsten skulde gjøre det rimelig at anta, at *den* var grev Moltkes originalserie. Men den kommer dog ikke Senn saa nær, som den tidligere omtalte lille serie gjør. Den bestaar av 48 blade med enkeltfigurer, der for det meste hører sammen to og to. Av disse 48 figurer gjenfinder man de 23 i mere eller mindre avvigende skikkelse hos Senn. Et par av dem stemmer ogsaa i høi grad med stikkene i de Jongs reiser.

Mens den lille parserie kun viste nordenfjeldske og østerdalske dragter, hvad der imidlertid kan skyldes, at ved et tilfælde kun disse er bevaret, omfatter den Schweigaardske serie baade nordenfjeldske, østerdalske og vestenfjeldske dragter. Dette viser med sikkerhet, at serien maa være blit til efter aar 1800, det aar, Dreier flyttet til Bergen. Men den tilhører dog rimeligvis en forholdsvis tidlig periode i Dreiers produktion. Den er nemlig utført paa papir, som har vandmerket «C. W. 1797». Det er da naturligt at tænke sig, at serien maa være utført ikke saa mange aar efter papirets tilvirkning. Ti det er ikke rimelig, at en professional «tegnemester», som stadig producerer, skulde la papiret bli gammelt i sin skuffe.

Paa den anden side er der dog en paatagelig tidsavstand mellem denne serie og den lille parserie. Mens *den* endnu var temmelig farveløs, begynder her farverne at gjøre sig mere gjældende. Den viser forsaavidt frem mot en senere periode i Dreiers produktion, tiden mellem 1810 og 1820, da farverne spiller en noget større rolle i hans kunst den tid, som f. eks. hans forholdsvis farverike gouacher tilhører.

I forbindelse med disse serier maa ogsaa nævnes et enkelt blad, en pike fra Gudbrandsdalen, som eies av Bergens Museum. Den avviger temmelig sterkt fra det tilsvarende blad i Schweigaards samling.

Alle andre serier av Dreierske originaltegninger skriver sig sandsynligvis fra den senere periode av hans liv. De indeholder allesammen udelukkende vestlandske dragter; det er derfor rimelig at anta, at de skriver sig fra en tid, da ikke længer de nordenfjeldske dragter har interessert ham saa meget. Og dertil kommer, at de allesammen har de sterkere farver, et træk der, som vi nævnte, specielt præger tiden fra 1810 til 1820. Der er ogsaa et par omstændigheter til, der synes at antyde en forholdsvis sen tid for disse serier. Ingen av de dragtbilleder, som de indeholder, forekommer nemlig i Senns verk i ganske tilsvarende form; kun «oplandsstrilerne» staar Senns Fanebønder nogenlunde nær. De andre avviger derimot saa meget fra Senn, at man næsten kunde fristes til at tvile paa, at det er Dreier, som har utført samtlige originaler til dette verk. Men en saadan tvil

Fig. 32. Dreier: Fisker fra Solsviken (N Fi).

Fig. 33 og 34. Dreier: Bønder fra Hosanger (NFv).

maa dog forkastes, naar man erindrer, at Dreier bevislig ialfald har tegnet en hel række av disse originaler, og at Senns stik omspænder netop de samme egne av landet, de nordenfjeldske, østerdalske og vestenfjeldske bygder, hvis dragter Dreier har gjengit i de bevarede originalserier.

Det eneste, vi derfor kan slutte av disse avvigelser, er at disse vestenfjeldske serier maa være utført senere end grev Moltkes serie. Men vi har endnu et middel til at bestemme dem nærmere. I et par av disse serier, der i det hele staar hverandre meget nær og vel er nogenlunde samtidige, findes nemlig et blad, der viser en Hardangerbonde i lange bukser. Dette dragtbillede — og altsaa den hele serie — maa vel da være utført paa en tid, da empiremoderne var begyndt at trænge ut over bygderne. Og da en Hardangerbrudgom, som prosten Hertzberg har tegnet, endnu i 1817 bærer knæbenklær, blir det næsten

rimelig at sætte disse serier til aarene omkring 1820. Stort senere kan de vanskelig være utført, da vi ellers maatte ha fundet flere spor av empiremoder; de dragter, som er tegnet av Calmeyer og andre kunstnere omkring 1827 til Prahl's store litografiske verk over norske folkedragter viser nemlig langt flere empiretræk, saa Dreiers dragtbilleder maa ialfald være nogen aar ældre end dem.

Der er 4 av disse vestlandske dragtserier, av hvilke to tilhører Universitetsbiblioteket, én Norsk Folkemuseum og én frk. Losting, Bergen. Den største av disse er den, som tilhører Folkemuseet; den er paa 23 blade. Et par av disse er gjengit her (fig. 31 og 32). Dernæst kommer den ene av Universitetsbibliotekets, som er paa 20 blade; av alle Dreierserier er denne av størst format.* Efter den

Fig. 35. Kopi efter Dreier: Figurer fra Bergens fisketorv (NFk).

* De fleste av Dreiers figurer er ca. 12 cm. høie; omtrent samme størrelse har figureerne hos Senn.

følger frøken Lostings serie paa 17 blade, og endelig som den mindste kommer Universitetsbibliotekets anden serie, der kun er paa 10 blade. Disse serier indeholder for en stor del de samme figurer; to figurer, mand og kvinde fra Nordfjord, forekommer tilogmed i alle 4 serier. Men delvis supplerer de ogsaa hverandre; alle har de ialfald mindst et blad, som ikke findes i nogen av de andre utgaver.

Endelig maa Dreier ogsaa ha utført en serie paa 10 brystbilleder av vestlandske bønder i gouache; de tilhører Norsk Folkemuseum. De er delvis meget omhyggelig utført, som de to her avbildede av en «Bygnings Strilebonde af Hossanger i Berg. Stift» (fig. 33) og en bondekone sammestedsfra (fig. 34). Den detaljerte gjengivelse av rynker og skjegstubber er meget karakteristisk for Dreier. Det er de samme typer, som han har varieret i de andre serier; de to her nævnte figurer gjenfinder vi saaledes paa planche 8 nederst.

Dette er de originalserier, som for øieblikket kjendes. Men Dreiers folkedragter maa ha været meget populære i sin tid; ti der eksisterer ogsaa flere serier av kopier efter Dreierske originaler. For det meste bestaar de av figurer, som ogsaa kjendes fra originalserierne; men de indeholder ogsaa enkelte blade, der kun kjendes fra disse kopiserier, saaledes flere genremæssige scener, av hvilke enkelte er avbildet her (fig. 35 og 36). At skille mellem kopi og original er meget let; der er en himmelvid avstand i dygtighet. Dreiers egne arbeider er

altid nitid og omhyggelig utført med livlige og karakterfulde linjer; han gjør sjelden noget dødt og skematisk. Og specielt lægger han en særlig omhu i utførelsen av bakgrundens smaafigurer og alt det «Beiwerk», hvormed han ynder at utstyre sine figurer, verktoij, som de har i haanden, fisk og vildt, som de bringer tiltorvs, osv. Men kopisterne er aldrig saa omhyggelige, og fremfor alt: i rent manuel dygtighet staar de langt tilbake for Dreier. Men disse kopier gir allikevel sikrere besked om de tapte Dreieroriginaler end Senns stik gjør. Her sporer man ikke den tilbøielighet til at forskjønne, som præger kobberstikkene.

Den største kopiserie tilhører dr. Lindboe, Kristiania; den er paa 36 blade, baade med par, enkeltfigurer og genremæssige scener. Av disse blade er der imidlertid to, som ikke er kopier efter Dreier, men efter en litografi i «Hermoder» for 1823, som er signeret «Fl. fec.» (o: Flintoe). De forestiller dragter fra Hallingdalen. Men de øvrige gaar tydeligvis allesammen tilbake paa Dreierske originaler og fordeler sig nogenlunde jevnt paa de forskjellige landsdeler, hvorfra Dreier har tegnet folkedragter.

Folkemuseets kopiserie er paa 30 blade, der ogsaa fordeler sig jevnt over det hele omraade. Det samme gjælder Bergens Museums serie, der kun er paa 8 blade. Av disse 8 er de 6 signeret «Cp. af P. Nielsen 1832»; de 2 andre, fra Strilelandet og Sogn, er derimot utført av en anden haand, vistnok den samme, som har utført Folkemuseets serie.

Fig. 36. Kopi efter Dreier: Lapper (NF k).

Fig. 37. Senn: To Nordlændinger.

Fig. 38. Senn: Bønder fra Rendalen.

V.

Spør man nu, hvilket led i folkedragternes udvikling de Dreierske dragtbilleder repræsenterer, maa man si, at det er det 18de aarhundrede. Det er barokens og rokokkoens moder, der præger næsten alle disse forskellige dragter. Den gamle mandsdragt, kofte og hoser, finder man saaledes ikke repræsenteret. Men den var jo ogsaa omtrent gaat av bruk paa den tid, Dreier tegnet sine dragter, selv i Vestlandets bygder, hvor den ellers holdt sig længst. Vi vet dog, at den endnu forekom i hans tid; prosten Hertzbergs tegning fra 1817 (fig. 7) er et bevis for dette. Og i Fane var den endnu i bruk i anden halvdel av 18de aarhundrede, men maa være forsvundet paa Dreiers tid; ialfald viser hans Fanedragter, at ogsaa denne bygd nu hadde fulgt med i den almindelige udvikling og hadde optat det 18de aarhundredes jakke og vest. Enkelte bygder viser dog endnu hos Dreier en dragt, som gaar tilbage paa den gamle kofte. Dette gjælder mandsdragten fra Nordfjord og fra Snaasen (pl. 10 ned. og 24 øv.), samt de nordlandske fiskeres dragt (fig. 37); paa alle disse er imidlertid beltet forsvundet og koften blit temmelig kort. I andre tilfælde er derimot beltet det eneste, som har holdt sig av den gamle

dragt; vi finder det f. eks. paa dragter fra Foldalen, Orkedalen, Opdal og Leinstranden (pl. 1 ned., 14 øv., 15 øv. og 18 øv.), dels i forbindelse med den langskjøtede frakke, som er det 18de aarhundredes europæiske modedragt, dels i forbindelse med en kortere jakke. Denne kortere jakke er sandsynligvis en levning av renaissancetidens moder, som i denne form holdt sig gjennem det 18de aarhundrede. Man har nemlig fra Telemarken et par meddelelser fra slutningen av dette aarhundrede om, at den kortere trøie da holdt paa at fortrænges av en længere;* dette viser jo tydelig, at den kortere jakke er den ældste av de to former. Og det er ogsaa betegnende, at det er den kortere jakke, som har den karakteristiske skulderutsmykning («bryning»), der viser tilbake paa det 16de aarhundredes moder, og likeledes de «steglade» skjøter, som har det samme utgangspunkt. Ogsaa Strøm omtaler begge former i sin Søndmørsbeskrivelse; han fortæller, at bønderne bærer trøierne lange inde i fjordene, men kortere ute ved kysten.

Forholdet mellem de to former synes i det hele tat av være, at den længere 18de aarhundredes frakke paa

* Visted: «Vor gamle bondekultur», s. 76.

Fig. 39. Senn: Bønder fra Sund.

Fig. 40. Senn: Bønder fra Os.

enkelte kanter av landet for en tid fortrængte den kortere renaissancetrøie, som dog i lengden blev den seirende; det er nemlig den, som i det 19de aarhundrede optar den høie empirekrave og ved siden av snipkjolen blir den mest karakteristiske folkedragt i denne periode, mens den lange frakke hurtig gaar av bruk. Disse forhold er dog endnu saa litet undersøkt, at det er vanskelig at uttale noget bestemt om sammenhængen.

Ser vi nu paa de Dreierske dragter, finder vi, at der er omtrent like mange av de lange og de korte trøier; men mens de nordenfjeldske og østerdalske bygder viser begge former, forekommer kun den korte trøie paa Vestlandet.

Farverne paa disse frakker er temmelig forskjellige; den almindeligste er selvfølgelig vadmelenes naturlige hvite farve, som vi finder anvendt i henved 30 av de bygder, der er repræsenteret i vort materiale. Saaledes viser en række trønderske bygder samt Opdal og Gudbrandsdalen (pl. 14 ned. og 4 øv.) lang, hvit frakke, mens flere Østerdalsbygder (bl. a. fig. 38), enkelte trønderske og enkelte vestenfjeldske bygder viser kortere trøier av den samme hvite farve. Den sorte vadmelen forekommer derimot næsten udelukkende i vestlandske dragter, saaledes Hardanger, Voss, Strilelandet (fig. 39) og Søndfjord (fig. 42), samt helt isoleret Surendalen i det trondhjemske (pl. 12 øv.). Blaa trøier forekommer ikke saa sjelden, saaledes i flere nordenfjeldske bygder, samt

hos Senn paa en bondegut fra Fane, en bygd, som dog ellers udelukkende viser hvite trøier. Rødt er derimot en meget sjelden farve for trøien; blandt Dreiers dragtbilleder forekommer kun en mand i lang rød frakke paa Senns blad 39, Storelvedalen (fig. 43) og en i kort, rød kofte fra Nordfjord (pl. 10 ned.).

Med det 18de aarhundrede var ogsaa vesten blit almindelig, og den forekommer da ogsaa paa de allerfleste av de dragtbilleder, Dreier har tegnet, i enkelte Vestlandsbygder tilogmed et par stykker utenpaa hverandre. Farverne er meget vekslende; som oftest er vesten av en anden farve end trøien. I enkelte tilfælde, især paa Vestlandet og da specielt i bygderne nær ved Bergen finder vi en slags underkofte, «bol», istedenfor vest. Det er den gamle kofte, der paa denne maate er blit reduceret til et underplag, før den helt forsvinder; den holdes gjerne sammen av et belte. Paa enkelte dragter finder vi ogsaa beltet spændt rundt vesten; ogsaa det er et eksempel paa, at den gamle dragt endnu en tid lever videre i de nyere folkedragters detaljer.

Hvad nu bukserne angaar, saa er det knæbenklærne, som helt igjennem behersker Dreiers dragtbilleder. Hoser bærer kun de lapper, han avbilder, og lange bukser finder man kun paa den tidligere omtalte bonde fra Hardanger (pl. 6 øv.) og i en av kopiserierne ogsaa paa bonden fra Stavanger amt. Knæbenklærne er oftest det 18de aarhundredes tæt-

Fig. 41. Senn: Bønder fra Lindaa.

Fig. 42. Senn: Bønder fra Bygstad.

sluttende, gjerne knappet ved knæet; disse benklær forekommer altid sammen med den lange frakke. Det 17de aarhundredes vide knæbukser er derimot sjeldne; men det er interessant at lægge merke til, at hvor de har holdt sig, forekommer de altid sammen med den korte trøie, der gjerne da viser utpræget «bryning» paa skulderen, en omstændighet, som ogsaa antyder, at den kortere trøie, som før nævnt, er en levning av ældre moder. Dette gjælder f. eks. mandsdragterne fra Skaudal (fig. 44) og Rendalen (fig. 38). Ellers forekommer de vide bukser mest i Vestlandets kystdistrikter (f. eks. fig. 41). En egen, skjørtagtig form har bukserne hos de nordlandske fiskere helt syd til Skjørn i det trondhjemske (pl. 13 øv.).

Hvad benklærnes farver angaar, er gult, blaåt og hvitt de almindeligste. Som en hovedregel gjælder det, at bukser, vest og frakke har hver sin farve; til hvit frakke bæres oftest gule eller blaa knæbenklær. Kun sjelden er trøie og bukser av samme farve og da oftest hvit; dette finder vi er tilfældet med dragterne fra Skjørn, Tyldalen og Søndmøre. Røde benklær er likesaa sjeldne, som de røde frakker var, og bæres kun av bønderne i Fane (pl. 7).

Hodebedækningen er meget varierende. Den ældste form er den runde hue, «pikluen», der er sydd sammen av trekantete stykker; den bæres i enkelte nordenfjeldske bygder som Singsaas og Aalen (pl. 16 ned.), men ellers mest paa Vestlandet, hvor i det hele tat de ældste dragt-

stykker holdt sig længst. Fra pikluen maa saa en høiere rund hue ha utviklet sig; vi finder den f. eks. i Beitstaden (pl. 23 ned.). En særlig fantasifuld form har den faat i Surendalen (pl. 12 øv.). Det er tydelig luer av denne art, som danner utgangspunktet for den strikkede toplue, som omkring aar 1800 allerede var det almindeligste hodeplag, saa almindelig, at det er vanskelig at tænke sig, at den skal være utgaat fra revolutionstidens frygiske hue, som Visted antar i sin bok «Vor gamle bondekultur». Topluen findes allerede i tre utgaver paa de Jongs kobberstik, der som vi vet maa være tegnet i 1796 eller 1797; hos Senn forekommer den i henimot 20 forskjellige bygder. At en av revolutionstidens moder saa hurtig skulde være trængt igjennem i de norske bygder og tilogmed ha naadd lapperne, er jo omtrent utænkelig. — Nær beslegtet med pikluen er ogsaa en rund hue med skygge, som bæres av bønderne i Foldalen og Tyldalen (pl. 1 ned. og pl. 2 ned.), og som vel er en særskilt østerdalsk hodebedækning. — Det almindeligste hodeplag ved siden av topluen var imidlertid hatten, i mange forskjellige former, fra den brede, opkrammede, som bønderne i Meraker brukte, til den høie, smalbremmede, som vi finder i Snaasen. Paa Vestlandet bruktes meget en enkel bredbremmet hat, som vi f. eks. finder i Hardanger, i Fane og paa Strilelandet.

Det hovedindtryk, vi faar av mandsdragten paa Dreiers

Fig. 43. Senn: Bønder fra Storelvedalen.

tid, er, at den gamle nationaldragt er forsvundet, men endnu lar sig spore i enkelte vestlandsdragter, mens derimot de nordenfjeldske bygder for det meste helt har gjennomført det 18de aarhundredes moder med langskjøtet frakke, vest og tætsittende knæbenklær. De øvrige deler av landet er saa knapt repræsenteret, at det er vanskelig at utfale noget bestemt om, hvorledes forholdene der har artet sig.

Kvindedragten har, likesom mandsdragten, visselig opprindelig over hele landet været av den middelalderske type, med trøie og skjørt i ett stykke og med belte om livet. Men denne dragt er fuldstændig forsvundet paa Dreiers tid. Paa hans dragtbilleder bærer kvinderne allesammen todelt dragt, skjørt og kufte. Denne kufte er tætsittende, langærmet, utringet og forsynet med kortere eller længere skjøter nedenfor beltestedet; den gaar tilbake paa det 17de aarhundredes borgerlige dragt; beslegtede former finder vi saaledes paa hollandske malerier fra den tid. Men om kufften er utringet, saa er dog brystet helt bedækket, idet linnetet næsten altid gaar helt op til halssens; kun ganske faa av figurerne, bl. a. en brud fra Strinden i en av kopiserierne, er virkelig utringet. I de fleste tilfælde bærer ogsaa kvinderne et halstørklær, som dækker kufftens brystaapning. Denne kuffteform er, som nævnt, den alt overveiende og varierer kun ganske litet i snit i de forskjellige bygder; denne variation gjælder næsten udelukkende skjøternes længde. Kvinderne i Foldalen, Hedemarken og i Stavanger amt (pl. 1 ned., 3 ned.

og 5 øv.) bærer saaledes en temmelig langskjøtet kufte, mens de fleste vestenfjeldske og nordenfjeldske bygder viser den kortere form. Men om snittet er temmelig ensartet, saa er til gjengjæld farverne desto mere skiftende. Blaat, brunt og grønt er de almindeligste farver, men ogsaa rødt og gult forekommer. — Ved siden av denne kufte finder man imidlertid ogsaa en anden, som likeledes gaar tilbake paa det 17de aarhundredes moder. Det er en løsthængende jakke, der er aapen fortil og gjerne holdt sammen med smaa sløifer. Den bæres kort av kvinden fra Snaasen og fra Overhalden (pl. 24), lang av kvinden fra Værdalen (Senn nr. 24); i det sidste tilfælde er den vistnok en slags kaape, da de andre dragtbilleder fra Værdalen viser den almindelige tætsittende kufte. Kort og uten sløifer foran bæres den løsthængende jakke av kvinderne i Surendalen og Skaudal (pl. 12 øv. og fig. 44), noget længere av kvinderne i Hosanger (pl. 8 ned.).

Men ikke alle kvinder bærer kufte. I adskillige Vestlandsbygder som Hardanger, Voss, Sogn og Nordfjord finder vi bare det ærmeløse livstykke, som i almindelighet ansees for at være den mest karakteristiske del av de kvindelige norske folkedragter. Som oftest er det da de hvite linnetærmer, som den lar komme tilsynne; men i enkelte tilfælde, saaledes paa en dragt fra Hardanger (Senn nr. 59) og paa Sognedragten (pl. 9 ned.), finder vi ærmer av et andet stof.

Skjørtet er som oftest ganske enkelt. Den vide, tærynkede stak finder vi kun i enkelte Vestlandsbygder som

Fig. 44. Senn: Bønder fra Skaudal.

Etne, Fane, Hosanger og Lindaas, samt i Surendalen i det trondhjemske; den er da altid sort eller graasort. Denne farve er ogsaa ellers den almindeligste paa Vestlandet og brukes saaledes paa Strilelandet, i Voss, i Nordfjord og paa Søndmør, desuten i enkelte nordenfjeldske bygder. Paa Vestlandet er endvidere blaat adskillig brukt, saaledes i Hardanger og paa Stavangerkanten. Derimot forekommer aldrig det stripedede, flerfarvede skjørt paa Vestlandet, mens det er det almindeligste i de trondhjemske bygder. Rødt er forholdsvis sjelden og anvendes mest til brudedragtens skjørt; dette gjælder saaledes begge de brude- dragter, som Dreier har gjengit: fra Fane (pl. 7 ned.) og fra Strinden (kjendes kun i kopi). At kufte og skjørt er av samme farve, forekommer av og til. Denne ensfarvede dragt finder vi saaledes i hvitt i Tyldalen, i graasort i Opdal og Vinger, i grønt paa Røros, i blaat i Stadsbygden, Storelvedalen, Hedemarken, Gudbrandsdalen,* Stavanger og Hardanger. Som oftest har da dragten en kanting av en anden farve, i almindelighet rødt.

Til kvindedragten hører alltid et forklæ; kun Gudbrandsdalen* og Hedemarken danner undtagelser. Dette forklæ er oftest hvitt eller blaat, men ogsaa andre farver forekommer. Ofte er det mønstret.

Den almindeligste hodebedækning er en slags hue eller kyse, der dækker haaret og ørene og oftest knyttes under haken. Dette er vistnok de gifte kvinders hodebedækning, men baade paa Dreiers originaler og paa

* Ikke paa det her (pl. 4 øv.) gjengivne blad av dr. Schweigaards samling, men paa de andre gjengivelser av Gudbrandsdalsdragten.

Fig. 45. Senn: Bønder fra Singaas.

Fig. 46. Senn: Bønder fra Hølandet.

Senns stik bæres den stadig væk ogsaa av kvinder, som i underskriften betegnes som «pige». Det ser ut til, at Dreier ikke har været tilstrækkelig opmerksom paa forskjellen mellem pikernes og konernes dragt; ialfald hos Senn er der en fuldstændig konfusion paa dette punkt. — Denne «konehue» har temmelig forskjellig form i de forskjellige bygder. Som oftest er den rund; men f. eks. i Surendalen, Selbu (pl. 20 øv.), Søndfjord og Nordfjord gaar den op i en spids, mens den i Fane og Hardanger (pl. 7 øv. og 6 øv.) er indsnøret ved et baand, saaledes at overdelen danner en slags rund kake. — Skaut bærer kun kvinderne i Etne, Hardanger, Birkeland i Fane og paa Strilelandet; men det har sikkerlig været i bruk andetsteds ogsaa. Man vet jo f. eks. at kvinderne i Voss og Sogn ofte bar skaut. At Dreiers kvinder fra disse kanter av landet ikke bærer det, behøver slet ikke at bety, at det ikke var i bruk, — bare at Dreier i disse tilfælde har valgt at gjengi andre hodebedækninger eller de ugifte kvinders ubedækkede hode. Hos Senn kaldes en kvinde fra Voss, der har ubedækket hode, for en «kone»; dette er imidlertid feilagtig, ti det ubedækkede hode betegner ellers den ugifte kvinde. Men Senn har i det hele tat ikke tat det saa nøie med det sproglige og har ikke forstaat norsk ordentlig. Naar der f. eks. staar «En Sengsaasbyg med sin Kone», saa sætter han ganske rolig i den tyske undertitel, at de er «aus dem Kirchspiel Sengsaasbyg». Og naar der staar «paa den

Fig. 47. Senn: Bonde fra Jølster.

contoirske Brygge», oversætter han dette med «auf der Brauerey» — paa bryggeriet! Derfor avbilder han ogsaa bønder fra «Horrigboe», hvad der vel betyder bønder fra Horg, fra «Aalbo», hvormed sandsynligvis menes Aalen, osv.

Naar imidlertid Senn, og delvis ogsaa Dreier selv, paa disse punkter viser sig at være mindre paalidelig, blir man tilbøielig til ogsaa paa andre punkter at nære en smule mistillid til dem. Ved sammenligning mellem originaler av Dreier og stik av Senn, der gjengir dragter fra samme bygd, viser det sig ogsaa, at de mange gange differerer temmelig sterkt. Dette kan selvfølgelig komme av, at dragtskikken inden den enkelte bygd ikke har været saa fast utformet, som man i almindelighet antar. Den omstændighet, at bygdragterne er i stadig utvikling, medfører naturligvis, at to dragtformer kan forekomme samtidig, idet de ældre konservativt holder paa den gamle dragt, mens de yngre optar nyere former. Dette er vel f. eks. forklaringen paa den store forskjjel paa Surendalsdragterne hos Senn; der er absolut ingen likhetspunkter mellem de dragter, han avbilder som nr. 9, og de, han avbilder som nr. 42. Hvis der ikke for det sidste nummers vedkommende foreligger en forveksling med en anden bygd, viser dette tilfælde, at det mange ganger kan være meget vanskelig at si, hvad der er den egentlige bygde-

dragt. — Tar vi nu et eksempel i flæng paa forholdet mellem Dreier og Senn, f. eks. bønderne fra Foldalen (av dr. Schweigaards serie og Senn nr. 2), viser det sig ogsaa her, at det blir vanskelig at faa sikkerhet for, hvad der er den egentlige folkedragt. Manden stemmer endnu ganske godt, naar undtages, at den blaa lueskygge paa Schweigaards blad er blitt rød hos Senn, og at den graa trøie er blitt helt hvit og har faat røde kantinger. Værre er det med konen; hendes ørekyse, som paa Schweigaards blad er ombundet med et rødt- og sortstripet tørklæ, er hos Senn blitt helt sort. Det gule halstørklæ er blitt svakt rødlig; den fiolette kuffe er blitt blaa, mens skjørtet er blitt hvitt. Forklædet er ogsaa blitt anderledes; det eneste, som er uforandret, er de blaa strømper og det blaa strikketøi. Forandringerne er her saa store, at de ikke kan skyldes Senns tilbøielighet til at forbedre Dreier, men maa komme av, at den Dreiertegning, som Senn har anvendt, har vist en noget anden dragt end den, Dreier har gjengit paa dr. Schweigaards blad.

At nu Dreier faktisk har varieret dragterne noksaa sterkt i sine forskjellige originalserier, kan vises av et andet eksempel: fire tilfældig valgte utgaver av bondepiken fra Nordfjord, tat fra begge Universitetsbibliotekets serier, fra frk. Lostings serie og fra Folkemuseets kopiserie. Tar vi nu først overkroppens beklædning, viser det ene blad en blaa kuffe med røde kantinger, i halsen hvitt tørklæ,

Fig. 48. Senn: Bonde fra Romsdalen.

det andet en lignende kuffte, men næsten graasort i farven med gul- og rødstripet halstørklæ, det tredje et rødt livstykke med gule kanter og blaa ærmer, i halsen intet tørklæ, og det fjerde igjen en kuffte, men dennegang grøn og med gule kantinger. Skjørtet er i tre tilfælde graasort, i et tilfælde grønt; nedentil har det vekslende en bred brun kant, tre smale brune rænder og ingenting. Hodebedækningen er ogsaa forskjellig hos alle fire: ett blad viser en hue, der er stripet i gult og rødt, et andet en, der er stripet i gult, grønt, rødt og hvitt; det tredjes hue er blaa nedentil og viser oventil striper av samme farver som foregaaende blads, mens endelig det fjerde blad viser en helt hvit hue, som ogsaa i form skiller sig fra de øvrige.

Men saa galt er det i almindelighet ikke. Manden fra Nordfjord bærer saaledes i de fire ovennævnte serier den samme dragt paa alle blade; kun er strømperne i et tilfælde hvite, mens de ellers er sorte, og er koften i et tilfælde utstyret med to skuldere sømmer, mens de tre andre

blade kun viser én saadan søm. Og for det meste er variationerne ikke større end disse, men *kan* altsaa være saa store, som det foregaaende eksempel viste.

Om nu disse variationer betyder, at Dreier ikke er helt paalidelig, eller de betyder, at dragtskikken inden den enkelte bygd kan ha været meget vekslende, er et spørsmål, som for øieblikket maa lades ubesvaret. Jeg skulde dog være tilbøielig til at tro, at det sidste er tilfælde. Efter alt andet at dømme er nemlig Dreier en overordentlig paalidelig mand, der med største omhu gjør rede for alle dragtens detaljer og ikke lar en i vildrede om noget punkt. Den, som kjender Dreiers øvrige produktion, har vanskelig for at tro, at han har gjort forandringer paa egen haand; det var aldrig hans maal at forskjønne — Anderledes derimot med Senn; *hans* figurer bærer tydelig præg av at være omarrangeret og pyntet paa, forat de skal ta sig bedre ut. Likesaa paalidelig som Dreier synes at være — likesaa upaalidelig er Senn.

VI.

Bet verk av det omfang, som Senns «Norske nationale klædedragter» hadde, skulde man nu tro indtil videre maatte dække behovet for avbildninger av norske folkedragter. Men enten maa det ha forekommet samtiden noget upaalidelig, eller ogsaa maa det ha faldt meget kostbart: tolv aar efter dets avslutning kommer nemlig allerede et nyt billedverk over samme emne. Det er den samling litografier, som kaptein Prahll i Bergen utgav i aarene 1827 til 1830. Det skulde nu synes rimelig, at Prahll hadde anvendt en del av de tegninger av Dreier, som ikke forekom i Senns verk. Det skulde være saa meget mere naturlig, som Prahll jo samtidig utgav prospekter av Dreier og altsaa stod i forbindelse med ham. Familietraditionen vet da ogsaa at berette, at Prahll laante og anvendte Dreiers tegninger, men at Dreier aldrig fik nogen betaling for dem. Men paa dette punkt gjør sikkerlig familietraditionen Prahll uret; av alle de blade av Prahlls verk, som jeg har set, viser kun et eneste, Surendalen, nogen paatagelig overensstemmelse med Dreierske tegninger. Det er ogsaa signeret «Tegnet efter Naturen af D.» og er det eneste, der har denne signatur. Alle de øvrige er tegnet av andre kunstnere, bl. a. Calmeyer, som har signeret flere av sine blade.

Leilighetsvis er senere enkelte blade av Senns verk blit benyttet paa forskjellige steder. Og for et senere verk over norske folkedragter har Dreiers tegninger spillet adskillig rolle, nemlig for Tønsbergs «Norske Nationaldragter» (Kristiania 1850—1852). I fortalen nævnes, at en del av verkets billedstof er utført efter originaltegninger av Frich, Eckersberg, L. Hansen o. fl., medens de øvrige er «tegnede af Hr. Eckersberg, men tagne paa anden Haand efter de meest paalidelige Kilder». Blandt disse paalidelige kilder er Dreier, idet dragterne fra Søndfjord, Nordfjord, Surendalen og Holtaalen med sikkerhet viser, at hans originaltegninger er blit benyttet, mens dragterne fra Osterøen,

Birkeland og Selbu muligens ogsaa gaar tilbake paa hans tegninger.

I senere tid er Senns stik f. eks. blit benyttet av Henrik Mathiesen til en liten samling gamle dragter, som han har utgit. Og nu er de endog kommet i den grad til hæder og værdighet, at de er blit anvendt til et falskneri. Det er fire akvareller, som tilhører Trondhjems historiske forening, der kjøpte dem for 6—7 aar siden. De er utført paa gammelt papir og bærer underskrifterne «Mand fra Wærdal 1794», «Pige fra Wærdal 1794», «Mand fra Orkedalen 1794» og «En Pige fra Orkedalen 1794».* De gir sig altsaa ut for at være originalerne til Senns tilsvarende stik. Men det er ikke vanskelig at paavise, at de er nye kopier og ikke gamle originaler. Naar de omtales her, er det kun, fordi de er kjøpt som gamle av en historisk forening, hvad der gjør det paa-krævet, at der tages bestemt avstand fra dem.

Men ellers har Senns verk og Dreiers originaler været litet anvendt. Senns verk er nu meget sjeldent; jeg kjender kun et eneste praktisk talt komplet eksemplar, nemlig Universitetsbibliotekets. Selv det mangler et blad, der dog er erstattet av en kopi. Folkemuséet og Deichmannske bibliotek, Kristiania, eier hver sit meget defekte eksemplar. — Og Dreiers originaltegninger er helt ukjendte for de allerfleste, selvom enkelte serier tilhører offentlige institutioner. — Det synes derfor at være god grund til nu — 100 aar efter Senns verk — paany at publicere dragttegninger av Dreier. Det er det, som sker i nærværende bok; paa de følgende 24 plancher er samlet en saagodtsom komplet række av Dreierske originaltegninger, suppleret med kopier og Senns stik. I den alfabetiske fortegnelse over serierne vil man finde anført, hvorfra de forskjellige dragtbilleder er hentet.

* En femte akvarel «Wækker i Trondhiem 1794» hører sammen med dem og er likeledes falsk, men gaar ikke som disse tilbake paa Senns verk.

TILLÆG.

Etterat de første kapitler allerede er gaat i pressen, er jeg blit opmerksom paa en serie porcelænsfigurer, som muligens kan være blit anvendt av Dreier. Den kgl. porcelænsfabrik i Kjøbenhavn utførte nemlig i slutningen av 18de aarhundrede endel figurer efter Nordmandsdalens statuer. Tre av disse findes i Vestlandske Kunstindustrimuseum; blandt dem er den figur, som gjengives her, og som svarer til Nordmandsdalens bonde fra Vik i Sogn. Hvis man nu sammenligner den med manden paa fig. 29, er det ikke vanskelig at se, at der maa være en sammenhæng — den samme dragt, den samme stilling og begge med næperne som attribut. — Om det nu er statuen i Nordmandsdalen eller denne porcelænsfigur, som har været utgangspunktet for Senns stik, lar sig selvfølgelig ikke med sikkerhet avgjøre. Og man kan heller ikke bestemt si, om det er Dreier, som har tegnet efter en av disse forbilleder, eller om det er Senn, som paa egen haand har suppleret Dreiers originaltegninger med et par dragtgjengivelser, som er hentet andetstedsfra.

— De to øvrige figurer er ikke anvendt av Senn eller Dreier. Det har ikke været mig mulig at indentificere dem med bestemte figurer i Nordmandsdalen; det er dog ganske utvilsomt, at ialfald den ene av dem forestiller en norsk bonde.

Men selv om vi altsaa for øieblikket ikke kan komme til noget bestemt resultat med hensyn til forholdet mellem Dreier og porcelænsfigurerne, saa bærer disse ialfald vidnesbyrd om, hvor utbredt den interesse for norske folkedragter var, som danner bakgrunden for Dreiers arbeider. — Og en ting til: Naar man ser paa disse porcelænsfigurer, da slaar det en, hvilket kunstnerisk slegtsskap det er mellem dem og Dreiers figurer. Det er det 18de aarhundredes smag, som gjør sig gjældende i porcelænsfigurerne som i Dreiers tegninger. Man fristes til at samle det sidste indtryk av Dreiers kunst i et par ord, som kanskje siger for meget, men som dog i hovedsaken træffer det rigtige: Dreiers kunst — det er rokoko i empiretiden.

Fig. 49. Kopi efter Dreier: Dreng fra Røros.

Fig. 50. Kopi efter Dreier: Kjørende lap.

ALFABETISK FORTEGNELSE OVER DREIERS NORSKE FOLKEDRAGTER.

Ordnet efter bygderne og omfattende saavel originalakvareller som gamle kopier og kobberstik efter Dreier. De forskjellige serier er betegnet ved følgende forkortelser:

VK	— Vestlandske Kunstindustrimuseums originalserie.	NF _k	— Norsk Folkemuseums kopiserie.
NF ₁	— Norsk Folkemuseums store originalserie.	BM _k	— Bergens Museums kopiserie.
NF ₂	— Norsk Folkemuseums lille originalserie (brystbilleder).	Lindb _k	— dr. Lindboes kopiserie.
UB ₁	— Universitetsbibliotekets store originalserie.	De Jong	— kobberstik i de Jongs «Reizen etc.».
UB ₂	— Universitetsbibliotekets lille originalserie.	Clarke	— kobberstik i Clarkes «Travels etc.».
BM	— Bergens Museums original.	Senn	— kobberstik i Senns «Norske nationale Klædedragter», med angivelse av bladenes nummer.
Schw.	— dr. Schweigaards originalserie.		(«ef.» betegner enkeltfigur, «par» mand og kvinde, «2 fig.» to mænd paa et blad, «2 ef.» betegner to blade med enkeltfigurer).
Lost.	— frk. Lostings originalserie.		

Beitstaden (S.T.).	Senn 22, par (pl. 23 ned.).	Foldalen (Lilleelvedalen pgd., Hdm.).	Schw., 2 ef. (pl. 1 ned.); NF _k , par; Lindb _k , par; de Jong, par (fig. 27); Senn 2, par.
Bergen: Bønder og Slagtere.	Senn 73.	Fosnæs og Nærø (N.T.).	Senn 72, ef.
Bergen: Dragere.	NF ₁ , ef. (fig. 31); NF _k , ef.; Lindb _k , ef.; Senn 63, 2 fig.	Gudbrandsdalen (Kr.).	Schw., 2 ef. (pl. 4 øv.); BM, ef; NF _k , par; Lindb _k , par.
Bergen: Fiskeskude.	NF _k .	Guldalen (S.T.).	Senn 10, par.
Bergen: Kurvekone og Fiskebærer.	NF _k , par (fig. 35); Lindb _k , 2 ef.	Hardanger (S.B.).	NF ₁ , 2 ef. (pl. 6 øv.); UB ₁ , 2 ef.; Lost, 2 ef; Senn 59, par.
Bergen: Svend og Dreng fra Tyskebryggen.	Senn 64, 2 fig.	Hardanger og Fane (S.B.): «Bondedrenge».	Senn 60, 2 fig.
Bergen: Tjenestepige.	Senn 66, ef.	Hedemarken.	Schw., 2 ef. (pl. 3 ned.).
Bergens stift: Bonde med Østers.	Lindb _k , ef.	Helgeland (Nordl.).	Senn 70, 2 fig. (fig. 37).
Bergens søndre led: «Søbønder».	Lindb _k .	Hitteren (S.T.).	Senn 28, par (pl. 12 ned.).
Bynesset (S.T.).	Schw., 2 ef. (pl. 18 ned.); NF _k , par; Lindb _k , par; Senn 15, par.	Hitteren (S.T.): Fiskevær.	Senn 7.
Bygstad: (Indre Holmedal pgd. N. B.).	Senn 57, par (fig. 42).	Holtaalen (S.T.).	De Jong, par (fig. 26); Senn 45, par.
Etne (S.B.).	Senn 55, par (pl. 5 ned.).	Horg (Støren pgd. S.T.).	Senn 16, par (pl. 17 øv.); Senn 25, ef.
Fane (S.B.).	NF ₁ , 2 ef. (pl. 7 øv.); Schw., 2 ef.; UB ₁ , 2 ef.; UB ₂ , 2 ef.; NF ₂ , 2 ef.; NF _k , par; Lindb _k , par; BM _k , par; Senn 56, par; Senn 58, par.	Hosanger (S.B.).	NF ₁ , 2 ef. (pl. 8 ned.); UB ₁ , 2 ef; NF ₂ , 2 ef. (fig. 33 og 34); NF _k , 2 ef.; Lindb _k , 2 ef.
Fane (S.B.): Brudepar.	NF ₁ , 2 ef. (pl. 7 ned.); Schw., 2 ef.; Lost, 2 ef.; NF ₂ , 2 ef.; NF _k , par.	Hølandet (S.T.).	Senn 5, par (fig. 46).
		Inderøen (N. T.).	Senn 31, par (pl. 22 øv.).

Fig. 51. Kopi efter Dreier: Bonde fra Klæbu.

Fig. 52. Kopi efter Dreier: Bjørneskytter fra Romsdalen.

- Jølster (N.B.). Senn 65, ef. (fig. 47).
 Klæbu (S.T.). Senn 17, par (pl. 19 ned.).
 Klæbu (S.T.): Vedkjører. NF_k (fig. 51); Lindb_k; BM_k.
 Kristiansund (S.T.): Lodser. Schw., ef.; Lindb_k; Senn 54, ef.
 Laplands Equipage. NF_k (fig. 50); Lindb_k.
 Lapper. Schw., 2 ef.; UB₂, ef.; NF_k, par (fig. 36); Lindb_k, par.
 Leinstranden (Melhus pgd. S.T.). Schw., 2 ef. (pl. 18 øv.); Senn 27, par.
 Lindaas (S.B.). Senn 68, par (fig. 41); Senn 69, ef.
 Lærdal (NB). UB₁, ef. (pl. 11 øv.).
 Melhus (S.T.). Schw., 2 ef. (pl. 17 ned.); NF_k, par; Lindb_k, par; Senn 37, par.
 Meraker (Øvre Stjørdalen pgd., N.T.). Schw., 2 ef. (pl. 21 øv.); NF_k, par; Lindb_k, par; de Jong, par (fig. 25); Senn 52, par.
 Nordfjord (?). Senn 38, par.
 Nordfjord (N.B.). NF₁, 2 ef. (pl. 10 ned.); Schw., 2 ef.; UB₁, 2 ef.; UB₂, ef.; Lost., 2 ef.; NF₂, 2 ef.; NF_k, par; Lindb_k, par; BM_k, par.
 Nordmør (S.T.). Senn 44, par (pl. 11 ned.).
 Opdal (S.T.). Senn 4, par (pl. 15 ned.).
 Opdal (S.T.): Kjørende Bonde. Lindb_k.
 Orkedalen (S.T.). Senn 12, par (pl. 14 ned.).
 Os (S.B.). Senn 74, par (fig. 40).
 Osterøen (S.B.). NF₁, 2 ef. (pl. 8 øv.); UB₁, 2 ef.; UB₂, 2 ef.; Lost., ef.; NF_k, par.
 Overhallen (N.T.). Senn 13, par (pl. 24 ned.).
 Redsver (Rissen[?], Stadsbygdens pgd. S.T.). Senn 34, par (pl. 13 ned.).
 Rendalen (Hdm.). Senn 40, par (fig. 38).
 Rennebu (S.T.). VK, par (pl. 15 øv.); Senn 43, par.
 Romsdalen. Senn 8, ef. (fig. 48).
 Romsdalen, Bjørneskytter. NF_k (fig. 52); Lindb_k; BM_k.
 Røros (S.T.). Schw., 3 ef. (2 av dem pl. 16 øv.); Lindb_k, par; BM_k, par; Senn 36, par; Senn 53, 2 fig.
 Røros (S.T.): Malmkjører. NF_k (fig. 49); Lindb_k.
 Selbu (S.T.). Schw., 2 ef. (pl. 20 øv.); NF_k, par; Lindb_k, par; de Jong, par (fig. 25); Senn 18, par.
 Singsaas (Holtaalen pgd. S.T.). Senn 11, par (fig. 45).
 Skaudal (Stadsbygdens pgd. S.F.). Senn 35, par (fig. 44).
 Skjørn (Bjugn pgd. S.T.). Senn 32, par (pl. 13 øv.).
 Sogn (N.B.). NF₁, 2 ef. (pl. 9 ned.); Schw., 2 ef.; UB₁, 2 ef.; Lost., 2 ef.; NF₂, 2 ef.; NF_k, par; Lindb_k, par og ef.; BM_k, par; Senn 61, par (fig. 29).
 Solsviken (Fjeld pgd. S.B.). NF₁, ef. (fig. 32); UB₁, ef.
 Snaasen (N.T.). Lindb_k, par (pl. 24 øv.); NF_k, par; Senn 23, par; Senn 41, par.
 Sparbu (N.T.). Senn 46, par (pl. 22 ned.).
 Stadsbygden (S.T.). Senn 20, par (pl. 14 øv.); de Jong, par (fig. 24).
 Stavanger. Lost., 2 ef. (pl. 5 øv.); Schw., 2 ef.; UB₂, 2 ef.; NF_k, par; Lindb_k, par.
 Stjørdalen (N.T.). De Jong, par (fig. 24).
 Stod (N.T.). Senn 51, par (pl. 23 øv.).
 Stor Elvedalen (Hdm.). Senn 39, par (fig. 43).
 Strilelandet (S.B.): Havstriler. NF₁, 2 ef. (pl. 6 ned.); Schw., 3 ef.; UB₁, 2 ef.; Lost., 2 ef.; NF_k, par; Lindb_k, par; BM_k, par.
 Strinden (S.T.). Schw., 2 ef. (pl. 19 øv.); NF_k, par; Lindb_k, par; BM_k, par; Senn 21, par.
 Sund (S.B.). Senn 62, par (fig. 39).
 Surendalen (S.T.). Schw., 2 ef. (pl. 12 øv.); NF_k, par; Lindb_k, par; Senn 9, par; Senn 42, par; Senn 50, par.
 Søndfjord (N.B.). NF₁, 2 ef. (pl. 10 øv.); Schw., 2 ef.; UB₁, 2 ef.; Lost., 2 ef.; NF_k, par; Lindb_k, par.
 Søndmør (N.B.). NF₁, ef. (pl. 11 øv.); de Jong, par (fig. 27).
 Telemarken (Buskr.). NF_k, par (pl. 4 ned.).
 Tolgen (Hdm.). VK, par (pl. 1 øv.); Senn 47, par.
 Trondhjem: Fisker. Schw., ef.
 Tydalen (Selbu pgd. S.T.). Senn 26, par (pl. 20 ned.); de Jong, par (fig. 26).
 Tyldalen (Tønset pgd. Hdm.). VK, par (pl. 2 ned.); Senn 3, par (fig. 30).
 Tønset (Hdm.). Senn 33, par (pl. 2 øv.).
 Vinger (Hdm.). Schw., 2 ef. (pl. 3 øv.); Clarke, par (fig. 28); Senn 19, par.
 Voss (S.B.). NF₁, 2 ef. (pl. 9 øv.); Schw., 2 ef.; UB₁, 2 ef.; Lost., 2 ef.; NF_k, par; Lindb_k, par; Senn 61, par.
 Værdalen (N.B.). Schw., 2 ef. (pl. 21 ned.); NF_k, par; Lindb_k, par; Senn 24, par.
 Østerdalen (Hdm.). Lindb_k, par.
 Aalen (Holtaalen pgd. S.T.). VK, par (pl. 16 ned.); Senn 14, par.
 Bondegjæstebud. Senn 1.
 Bondepige tilhest. UB₂.
 Omstreifere. Senn 30, par.
 Skiløber. Senn 6, ef.

Tolging med sin pige

Bonde fra Foldals Kobberverk

Bondekone fra Foldals Kobberverk

Mand fra Tønset med sin kone

Tyldaling med sin pige

Bonde fra Vinger

Gammel bondekone fra Vinger

Bonde fra Hedemarken

Bondepige fra Hedemarken

Bondekarl af Guldbrandsdalen

Bondepige af Guldbrandsdalen

Mand og pige af Tellemarken.

Bondemand af Stavanger

Bondekone af Stavanger

Mand og kone fra Etne

Bondemand af Hardanger

Bondekone af Hardanger

Fiskerbonde eller Havstril

Havstriilekone

Bondebrudgom af Fane

Bondebrud af Fane

Bondekarl af Bjørkeland

Bondepige af Bjørkeland

Drammens folkebibliotek

Gammel bondemand af Oster

Bondepige af Osterfjord

Bygningsbonde af Horsanger

Bondekone af Horsanger

Bondekarl af Woss

Bondepige af Woss

Bondekarl af Sogn

Bondepige af Sogn

Bondemand af Sundfiord

Bondekone af Sundfiord

Bondekarl af Nordfiord

Bondepige af Nordfiord

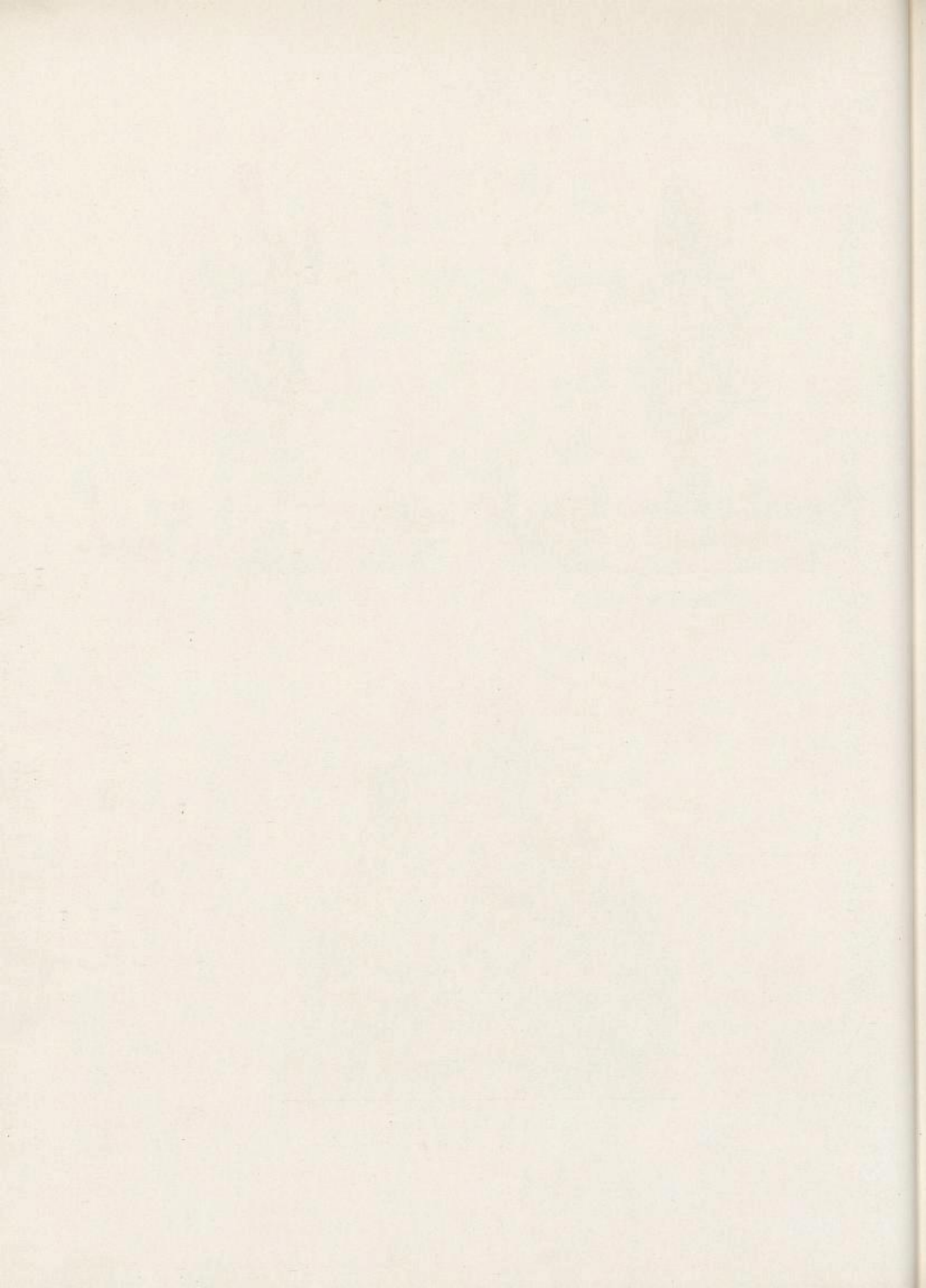
Handelsbonde af Leyrdal

Bondekarl af søndre Sundmøre

Mand og Kone fra Fogderiet Noermør

Bonde fra Surendalen

Bondepige fra Surendalen

Mand fra Hitterver med sin Kone

Mand fra Redsvær med sin Kone

Mand fra Siørenver med sin Kone

Ørkedaling med sin Pige

Mand fra Statbøyg med sin Kone

Opdaling med sin Kone

Renbyg med sin Pige

Bergmand fra Røraas

Bondepige fra Røraas

Aalbyg med sin Pige

Mand fra Horrigboe med sin Kone

Bonde fra Meelhuus

Bonde Pige fra Meelhuus

Bonde fra Leenstrand

Bonde Kone fra Leenstrand

Bonde fra Bynesset

Bonde Kone fra Bynesset

Bonde fra Strinden

Bonde Kone fra Strinden

Mandsperson fra Klæboe med sin Pige

Bonde fra Selbo Jernverk

Bondepige fra Selbo Jernverk

Mand fra Thyedal med sin Kone

Bonde fra Stordalen

Bonde Kone fra Stordalen

Bonde fra Werdalen

Bonde Pige fra Werdalen

Mandsperson fra Inderøe med sin Pige

Mand og Kone fra Sparboens Præstegjeld

Karl og Pige fra Stods Præstegjeld

Mandperson fra Beitstad med sin Pige

Mand og Kone af Sneaaesen

Mand fra Overhalden med sin Kone

m q 391 LEX

Lexow, Einar
Norske folkedragter

06020218675002

c

2

m

9391

Lexow, Einar

Norske folkedragter

DRAMMEN BIBLIOTEK
Sentralbibliotek for Buskerud

Låneren må erstatte ødelagte
eller tapte bøker.

Depotbiblioteket

76g1 69 344

